

SÜMEGI JÓZSEF

A bátai apátság a 15. század végén

Tanulmányunkban a középkori bencés monostor történetének egy eseményekben gazdag fejezetét tárgyaljuk, mely közel három évtizedet ölel fel. Ez az időszak az országos hírű kegyhely fénykora, ahova uralkodók, a magyar arisztokrácia és „csodálatos népsokaság”¹ zarándokolt, amelynek országos jelentőségű révátkelőhelye volt a Dunán, amely a Nyugat-Európába irányuló élõmarha-kereskedelem egyik fontos állomása volt, s amelynek olyan jelentős vásárai voltak, hogy Európában is számon tartották, sőt emléke az anekdotakincsben is fennmaradt. A magyarság vallásos életében azért is kiemelkedõ jelentőségû volt Bába, mert a kegytemplomban el lehetett nyerni a korszakban meghirdetett összes jubileumi és keresztes búcsút, s a Szent Vér ereklyét az egész országban ismerték, szinte minden, korszakunkban keletkezett országleírásban, emlékiratban megemlítették. Ugyanakkor Bába az országos eseményekben is fontos szerepet játszott. A bátai apát, mint talán a legjelentõsebb bencés rendi kegyhely apátja élen járt a bencés rend megújításában és reformjában, s ezt még tituluszában is viselte. Korszakunkban is folytatódtak az uralkodói zarándoklatok, amelyek kiemelkedõ események lehettek a kegyhely életében. Itt táboroztak, majd keltek át a Dunán a királyi hadak, amelynek vezetõi is felkeresték a kegytemplomot, hogy õk is részesedjenek a kegyhelyen elnyerhetõ búcsúban. Korszakunkban fejezõdött be a monostor nagyszabású átépítése, amikor is a román stílusú templom helyett egy tömegek befogadására is alkalmas gótikus teremtemplomot építettek.

A korszak fõszereplõi azok az apátok voltak, akik ebben az idõszakban kormányozták az apátságot. Tanulmányunkban az õ tevékenységük bemutatásán keresztül próbáljuk megrajzolni egy országos hírû kegyhely történetét a 15. század végén.

A korszak apátjai: Lénárd 1476–1492, Vince 1492–1504.

LÉNÁRD APÁT (1476–1492)

Szobi László apát az 1475-ös jubileumi szentév végén halt meg. Utódaul a bátai konvent Lénárdot választotta apáttá. Nem tudjuk, azonos lehet-e azzal a Lénárddal, aki a század közepén a jáki apátságot kormányozta,² ha igen, akkor éltes korú ember lehetett, amikor a bátai apáti széket elfoglalta. Ebben az idõszakban Mátyás többször is megfordult Bátán. Itineráriuma szerint 1475-ben

¹ IV. Jenõ pápa 1434-es oklevelében olvassuk ezt a kifejezést. KÓNYI 1940, 12–13.

² SÖRÖS 1912, 222.

november első napjaiban,³ 1476-ban pedig kétszer is érintette a bátai apátságot, február legvégén és október elején.⁴ Ebben az időintervallumban történhetett az új apát megválasztása és beiktatása, amelyhez az uralkodónak, mint kegyúrnak a hozzájárulása is kellett. Az is elképzelhető, hogy Mátyás környezetéből került az apátság élére. Tekintélyét jelzi, hogy az oklevelekben reformátornak,⁵ sőt az összes magyar bencés monostor reformátorának és általános vizitátorának címezi magát.⁶ Az apát ezen titulusai összefüggésben vannak a bencés rend meg-megújuló reformmozgalmával.

Európában a 15. század közepén több olyan reformtörekvés is elindult, amelynek célja a szerzetesi fegyelem megerősítése, az apátságok rendtartományokba szervezése és a bencés rend régi köztiszteletének helyreállítása volt. Ezért szorgalmazták már a korábbi századokban is a rendi káptalanok megtartását, s hogy az apátságok életét elnök apát irányítsa, rendi diffinitorok és vizitátorok felügyelete mellett. A reform újabb fejezetét Európában a konstanzi zsinat nyitotta meg a bencés renden belül is, amelynek mottója is erre mutatott: „*reformatio tam in capite, quam in membris.*” Ilyen reformmozgalom indult el a padovai Szent Jusztina-monostorból, mely a megreformált rendházakat kongregációba tömörítette.⁷ Ezzel közel egyidőben német és osztrák földön is megindult a reform, amelynek kiindulópontjai Mainz és Melk voltak.⁸ Mátyás király ismerhette a bencések ezen európai törekvéseit. A padovai Szent Jusztina-kongregáció a Dráva melléki bencés monostorokra gyakorolt hatást,⁹ Bécs elfoglalása után pedig a király közvetlenül megtapasztalhatta a melki reform pozitív hatásait. Ugyancsak Bécsben megismerhette a bécsi skót bencések reformmozgalmát is, akiknek élén magyarországi születésű apátok álltak, s amelynek konfraternitásába maga a király is belépett.¹⁰

Ennek következménye lehetett, hogy Mátyás 1489. szeptember 3-án Angelo Pecchinoli pápai legátus beleegyezésével megkísérelte a szerzetesrendek, elsősorban a bencések reformját. A rendelkezés a szerzetesi fegyelem erősítését célozta meg azáltal, hogy a szerzetesek számára előírta a szegénységi fogadalom szigorú betartását, a Benedek-rendi öltözet viselését, a zsolozsmák megtartását, a dormitóriumban és a refektóriumban a hallgatás betartását, és a nők kizárását a szerzetesek celláiból.¹¹ A reform további sorsáról nem sokat tudunk, Mátyás pedig ezt követően nemsokára meghalt. Azt sem tudjuk pontosan, hogy ezzel összefüggésben lehet-e Lénárd apát reformátor címe. A titulussal találkozunk a magyar bencések történetében már a 15. század elején. 1411-ben Castiglione Branda piacenzai püspököt küldte a pápa Magyarországra, mint lelkiek és anyagiak vonatkozásában megbízott általános reformátort.¹²

Az oklevélformulákban Lénárd is használta ezt a címet. 1486. május 3-án az apát egy elismervényt állított ki magánpecsétje alatt, ebben magát Báta reformátor apátjának nevezte. Az 1480-as évek végéről fennmaradt oklevélformulában pedig azt olvassuk, hogy a bencés rendnek egész Magyarországon reformátora és általános vizitátora volt. A cím használata biztosan összefüggésbe hozható a meginduló reformtörekvésekkel, de hogy pontosan Lénárd apát esetében ez milyen jogkört jelentett, az az oklevélformulákból nem állapítható meg. Hogy miért Lénárd apát kapta ezt a címet és feladatkört, annak magyarázata lehet, hogy ebben az időben Pannonhalmán, Pécsváradon, Szekszárdon sem volt törvényes bencés apát, a monostorokat kormányzóik irányították.¹³ Ugyanak-

³ Október 30-án Tolnán tartózkodik Mátyás, november 5-én már Mohácsnál. HORVÁTH 2010, 76.

⁴ Február 28-án még Bács várában van, majd Bátánál átkelve a Dunán március 10-ére érkezett Budára. Október közepén Pécsen országgyűlést tartottak, amelyen néhány napra a király is megjelent, így mindkét útján érintette Bátát. HORVÁTH 2010, 77.

⁵ DF 260134.

⁶ DF 283687.

⁷ SÖRÖS – REZNER 1905, 14–18.

⁸ SÖRÖS – REZNER 1905, 22–23.

⁹ SÖRÖS – REZNER 1905, 76.

¹⁰ SÖRÖS – REZNER 1905, 77.

¹¹ SÖRÖS – REZNER 1905, 77; KUBINYI 1996, 541.

¹² „*in spiritualibus et temporalibus ecclesiasticis reformatoris generalis.*” SÖRÖS – REZNER 1905, 457. no 16.

¹³ Pannonhalmán 1447 és 1500 között (PRT III. 50–64), Pécsváradon 1462–1511-ig (SÖRÖS 1912, 29–35), Szekszárdon 1457–1512-ig kormányzó volt apát helyett (SÖRÖS 1912, 57–60).

kor Bába ebben az időben már országszerte híres kegyhely volt, amelynek monostortemplomában a Szent Vér ereklyét őrizték. Lénárd apát személyét, elköteleződését Mátyás jól ismerhette, hiszen az ő hozzájárulásával került az apátság élére. Ugyancsak figyelmet érdemel az apát által használt oklevélformulák tekintetében az is, hogy következetesen magát a bencés rend szabályait szigorúan követő apátnak nevezi.¹⁴ Azt gondoljuk, hogy ez nem pusztán egy formula a neve mellett. Vagy a személyére utal, hogy ő egy, a bencés reformhoz csatlakozott apátságból került a bátai monostor élére, vagy a bátai monostorban általa megindított belső reform bizonyítéka.

Fontos megemlíteni, hogy az apát intulációja bekerült az oklevélformulákat tartalmazó Nyír-kállói kódexbe is. A latin nyelvű formuláskönyv anyagát Magyi János közjegyző gyűjtötte össze és másolta le 1476 és 1493 között. A szerző Mátyás kancelláriájában teljesített szolgálatot, 1476-tól császári közjegyző, 1490-ben pápai közjegyzői kinevezést kapott, majd Pest város jegyzője volt. 1493 körül halt meg. Mivel a kötetet folyamatosan vezette, az utolsó bejegyzés nyilván élete végén került a kódex végére.¹⁵ Magyi fontosnak tartotta, hogy a kortárs bátai apát oklevél intulációját pontosan megőrizze: „*Nos frater Leonardus Ordinis Almi Patris Benedicti Regularis Observantiae Abbas de Batha, eiusdem Ordinis intra Hungaria reformator, sive generalis visitator.*”¹⁶

A RENDKÍVÜLI SZENTÉV

Kormányzásának egyik legjelentősebb eseménye az 1480. évre meghirdetett rendkívüli jubileumi búcsú lehetett, amelyet a pápa a török elleni kereszteshadjárat megindítása érdekében engedélyezett, ezért ezt keresztesbúcsúnak nevezték.¹⁷ IV. Sixtus pápa igyekezett mindent megtenni, ami elősegítette a kereszténység ügyét. Az állandósuló török veszélyre való tekintettel egységes fellépésre próbálta rávenni az európai hatalmakat, s ezért Mátyás király kérésére 1479-ben ismét meghirdette a jubileumot. Június 1-jén kiadott bullájával Aragóniai János bíborost nevezte ki legátusnak és búcsúbiztosnak, akinek joghatóságát Magyarországon kívül kiterjesztette Cseh- és Lengyelországra is. A pápa utasította, hogy törekedjen az uralkodók közötti béke helyreállítására és felhatalmazta a török ellen szerveződő keresztes hadjárat meghirdetésére. Azoknak, akik felveszik a keresztet, vagy erre a célra pénzt áldoznak, teljes búcsút hirdetett, emellett tizedadót vetett ki az egyházi jövedelmekre.¹⁸

A bíboros legátus, aki Beatrix révén rokona volt a királynak, novemberben érkezett meg Budára, s Mátyással közösen megtették a szükséges intézkedéseket. Lemásoltatták és szétküldték az országban a búcsút kihirdető pápai bullát, kijelölték azokat a helyeket, ahol a teljes búcsú elnyerhető volt és ahol a pénzadományokat összegyűjthették, és rendelkeztek a begyűlt pénzek kezeléséről is. Ezt követően kijelölték a búcsúbiztosokat, majd megkezdődhetett a zarándokok fogadása. 1480 májusában már biztosan el lehetett nyerni a teljes búcsút Magyarországon, május 11-én kelt az első búcsúlevél, amely ránk maradt, s amelyet Pozsonyban állítottak ki.¹⁹ Bár a bíboros legátus 1480 júliusában visszatért Rómába, a búcsúhirdetés tekintetében helyetteséül Antal atri-i püspököt, a nápolyi király követét jelölte ki.²⁰ A jubileumi év nem zárult le 1480 végén, sőt a pápa a búcsúnyerés idejét 1481. február 15-én kelt bullájával még meghosszabbította.²¹ Érdekes, hogy ennek a búcsúnak legtöbb emléke az 1481. év elejéről maradt fenn.

A bátai kegytemplomban is el lehetett nyerni ezt a búcsút. Itt a búcsúbiztos Lénárd apát és Gosz-

¹⁴ „regularis observantiae abbas”. DF 260134; DF 283678.

¹⁵ DRESKA 2014, 49.

¹⁶ DF 283678, a kódex utolsó oldalán található bejegyzés.

¹⁷ HOLUB 1940, 42.

¹⁸ FRAKNÓI 1902, 150; HOLUB 1940, 41–42; BORSA 1962, 244.

¹⁹ Ez egy nyomtatott búcsúlevél, amelyet Han János pozsonyi kanonok plébános adott ki. BORSA 1962, 273.

²⁰ HOLUB 1940, 42; BORSA 1962, 244.

²¹ BORSA 1962, 244.

tonyi Tamás²² pécsi őrkanonok voltak.²³ Az első oklevél 1480. június 9-ről,²⁴ az utolsó 1481. március 24-ről maradt fenn,²⁵ tehát e két időpont között biztosan látogatható volt a kegyhely a teljes búcsú elnyerése céljából. A legtöbb búcsúlevél 1481 első hónapjaiból maradt ránk. A Gyulai családból származó Baranyai Imre és felesége, Katalin január 1-jén, hétfőn járt Bátán.²⁶ A jubileumi búcsú meghosszabbított időszakából pedig négy búcsúlevelet ismerünk. A messzi Erdélyből érkezett Bátára Karánsebesi Garalyszhai Jakab, aki február 25-én, Exsurge vasárnapon kereste fel a kegyhelyet.²⁷ Szintén vasárnap, március 4-én zarándokolt Bátára a Mátyás király rokonságába tartozó Dengelegi László fia Bernát és felesége, Anna, akik magukkal hozták fiúkat, Miklóst, menyüket, Hedviget és az unokáikat, Györgyöt és Tamást. Velük voltak leányaik, Erzsébet, Margit és Borbála is.²⁸ A család jól ismerhette a kegyhelyet, hiszen nagybátyjuk, Dengelegi Pongrác János erdélyi vajda is járt korábban Bátán.²⁹ Ugyanezen évben Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe előtti napon, szombaton kereste fel a kegyhelyet Zsófia asszony, Miklós pécsi polgár felesége.³⁰ A búcsú elnyerése céljából vásár- vagy ünnepnapon látogatták leginkább a kegyhelyet a hívek, amikor szentmisén is részt tudtak venni és a búcsú elnyerésének feltételeit vezetett formában tudták teljesíteni. Az arisztokrácia és a nemesség mellett a polgárság is nagy számban vehetett részt ezeken a búcsúnyerési lehetőségeken, annak ellenére, hogy komoly anyagi terhet jelenthetett számukra a búcsúnyerés feltételeként megállapított összeg. A válásos meggyőződés és a töröktől való félelem miatt azonban vállalták ezt az anyagi terhet is.³¹

ORSZÁGOS JELENTŐSÉGŰ KEGYHELY

A kegyhelyet a jubileumi búcsún kívül is rendszeresen látogatták a hívek. Az egyszerű nép zarándoklatairól sokkal kevesebbet tudunk, alig maradt fenn olyan forrás, amely ezt megemlíti. Ezért is érdekes a Remete Szent Pál csodáit tartalmazó mirákulumos könyv egyik elbeszélése, amely a két kegyhely kapcsolatára is érdekes fényt vet. A 2. számú csoda leírásában olvassuk, hogy a Baranya megyében lévő Körtvélyes faluból néhány ember, feleségeikkel és gyermekeikkel együtt elhatározták, hogy felkeresik az Úr drága vérének ereklyéjét Bátán. Ez meg is történt, s amikor Bátáról hazafelé tartottak, egy ötéves gyermek rosszul lett és meghalt. A szülők gyolcsba takarták és a kocsijuk végében helyezték el, mert otthon akarták eltemetni. Az útitársak közül valaki azt tanácsolta, hogy tegyenek fogadalmat Remete Szent Pál ereklyéinek meglátogatására, mire a gyermek mozogni kezdett és újra életre kelt. Mivel nagyon szegények voltak, fogadalmukat csak öt évvel később tudták teljesíteni, amikor a gyermek már tízéves volt.³² Körtvélyes a Duna mentén, Mohács közelében fektet. A szegény család számára tehát Bata volt a legközelebbi kegyhely, ahova a legkisebb költséggel el tudtak zarándokolni. Ez a kor népi vallásosságát ismerve általános lehetett.

A bái kegyhely ismertségét mutatja, hogy a Mátyás uralkodása végén született mindhárom történeti alkotás megemlíti a Szent Vér ereklyét. Thuróczy János krónikájában Garai János csodálatos módon bekövetkezett szabadulásával kapcsolatban említette a mi Urunk, Jézus Krisztus csodálatos vérét.³³

Petrus Ransanus, Lucera püspöke és kiváló humanista történétíró a nápolyi király követeként

²² FEDELES 2005, 368–369.

²³ HOLUB 1940, 42.

²⁴ BORSA 1962, 273. 49. jegyzet

²⁵ DL 29055; HOLUB 1940, 42–43.

²⁶ DF 260130.

²⁷ KOLLER 1796, 428; HOLUB 1940, 42.

²⁸ DF 237334.

²⁹ Zichy XI. 1.

³⁰ DL 29055.

³¹ BORSA 1962., 244.

³² Legendák és csodák 2001, 375–376.

³³ THURÓCZY 1978, 350.

érkezett Mátyás udvarába 1488-ban azzal a diplomáciai céllal, hogy támogassa Beatrix királyné esetleges trónutódlásának kérdését. Beatrix azonnal megbízta egy humanista szemléletű magyar történelem megírásával, amelyhez egy országleírást is csatolt, a fontosabb nevezetességeket kiemelve. A műben, amely alig több mint egy év alatt készült el, megemlíttette Bátát. Azt írta róla, hogy kis falu ugyan, de nevezetes az ott található bencés monostorról, amely nagy tiszteletnek örvend a szemmel látható csoda révén, mert a szentostyában Krisztus vérének lehet látni, amint igen sokan állítják, akik látták.³⁴ Ransanus tehát nem járt Bátán, de nyilván sokat hallott róla és utánaérdeklődött. Így tudta meg, hogy a település nem túl nagy, de a bencés monostor és a Szent Vér ereklye tette híressé. Talán a monostor és a kegyhely híre miatt érthette félre a híreket, ugyanis Báta környékét megyének mondja, amelyet Bátáról neveztek el.

Közel egyidőben kapott Antonio Bonfini jeles humanista író megbízást Mátyástól szintén a magyar történelem feldolgozására. Műve hosszabb ideig készült, közben sokat utazott, Itáliába és vissza, s Magyarországon is. Feltehető, hogy Bátán is járt. Bonfini műve is tartalmaz országleírást, amelyben Bátát nemcsak kiemeli és azt mondja róla, hogy igen nevezetes hely, hanem még a korban szokásos humanista okfejtést is mellé téve azt írja, hogy a szkíták a kimeriai Bosporus Batájáról nevezték el.³⁵ Még érdekesebb az, amit a történelmi részben mond a kegyhelyről. Garai János csodálatos szabadulásával kapcsolatban jegyzi meg, hogy Garai a bilincseit Bátára vitte, az Oltáriszentségben jelen lévő Isten templomába – így nevezi az eucharisztikus csoda helyszínét –, s fogadalmi teljesítéseként felakasztotta a templom kapujára. Sőt hozzáteszi, mint egy szemtanú, hogy azok még most is ott láthatók az Isten csodatetteinek más bizonyágai mellett.³⁶ Ilyen részletet csak az tud leírni, aki személyesen is ott volt és látta ezeket is. Híres kegyhelyeknél valóban szokás volt a csodás gyógyulások emlékének megörökítése. Így a Remete Szent Pál testét őrző kegykápolnában is a falon botok, mankók, lapra írt gyógyulástörténetek, nyílvasak, fogadalmi viaszbabú, viaszlábak, sőt ágy és bilincs is volt elhelyezve.³⁷ Bátán a kegytemplomban bizonyosan ezek már nem fértek el, s talán, hogy a hívek jobban lássák, a déli kapu előcsarnoka is ilyenekkel lehetett tele. Bátán a nyugati főkapu a kolostor kerengőjébe vezetett, így a hívek csak a déli kaput használhatták, amely előtt nagyobb tér is volt.³⁸ E déli kapu fölé előcsarnokot építettek, ez alatt volt egy előkelő család kriptája, amelyet az 1937-es ásatás alkalmával találtak meg.³⁹ Ezen előcsarnok lehetett tele fogadalmi tárgyakkal, valamint itt mutogatták Garai János roppant nehéz vasbilincseit is. Bonfini tehát akár utazásai során, vagy az uralkodó kíséretében járhatott Bátán.

GAZDASÁGI FEJLŐDÉS

Érdekes adatokat ismerünk Lénárd apát idejéből az apátság gazdasági erejére, a mezőváros fejlődésére vonatkozóan is. Az egyik a bátai főbúcsúk napjaihoz kapcsolódó országos vásárok szerepének erősödése. A két vásárnap így Úrnapjához és Szent Mihály ünnepéhez kapcsolódott. E vásárok jelentőségére, az ott zajló áruforgalom nagyságrendjére utalnak a korszakból fennmaradt hatalmas-kodási ügyek. 1470-ben Mátyás parancsára járt el a szekszárdi konvent Decsi Jakab pesti főesperes panaszára, ugyanis Debrentei Tamás széki gubernátor emberei Sárközi János etei jobbágyát Bátán keményen megverték és a nála lévő 80 aranyforintot elrabolták. Sárközi Jánossal ez az eset Bátán az

³⁴ RANSANUS 1985, 65.

³⁵ BONFINI 1995, 40.

³⁶ BONFINI 1995, 550.

³⁷ Egy nemesember a vasbilincseit Budaszentlőrincre vitte és a kegykápolna falára akasztotta (Legendák és csodák 2001, 381, 389, 396), Pécsváradi György pap a botját akasztotta a kápolna falára (Legendák és csodák 2001, 383), többen fogadalmi viaszbabukat (Legendák és csodák 2001, 385). Volt, aki gyógyulásának történetét írta le egy lapra és azt függesztette ki a kápolna falára (Legendák és csodák 2001, 400), sőt a mirákulumos könyv végén az összeállító megjegyzi, hogy „számtalan hasonló csoda van mindenfelé a kápolna falára kifüggesztve” (Legendák és csodák 2001, 402).

³⁸ SÚMEGI 2006, 162.

³⁹ CSALOG 1940, 57.

úrnapri vásáron történt, s a nála lévő hatalmas összeg azt mutatja, hogy ezen a vásáron nagy üzletek is köttettek.⁴⁰ Az őszi, Szent Mihály-napi vásárra vonatkozóan is van adatunk. 1478. szeptember 29-én, Debrentei Tamás szekszárdi gubernátor földvári udvarbírája és népei, valamint Ormándi Péter a bátai vásáron bántalmazták Bátmonostori Imre székesfehérvári kanonok Tamás nevű familiárisát. Itt is gazdasági jellegű konfliktus állhatott a háttérben, amelyet a kalocsai káptalan a király parancsára a következő év augusztusában vizsgált ki.⁴¹ Ezek a vásárok nemcsak az országon belül voltak ismeretesek, hanem a Német Birodalom területén is nyilvántartották őket. A 16. század közepén keletkezett a nürnbergi Handel Buch, amelyet a német kereskedők részére állítottak össze korábbi adatok alapján. Ebben felsorolják a legjelentősebb magyar vásáros helyeket és vásárokat. Pest, Buda, Várad, Eger, Fehérvár, Pozsony és Tata mellett szerepel *Waldta* két vásárával, az úrnappal és a Szent Mihály-nappal. Kubinyi András véleménye szerint ez a település Bátát jelöli, németes ejtés- és írásmóddal, ezt a két vásár említése is bizonyítja.⁴² A nürnbergi kereskedők tehát számon tartották ezeket az országos vásárokat, ahol a folyami átkelőhely miatt is nagyon jelentős lehetett az élőmarha-⁴³ és a borkereskedelem.

A bátai vásárok olyan jelentősek voltak, hogy még a magyar anekdotakincset is gyarapította egy itt történt eset. Temesvári Pelbárt ferences hitszónok *Pomerium* című művében összegyűjtött sok példázatot, amelyek prédikációkhoz is felhasználhatók voltak. Ebben olvassuk azt a történetet, amely Bátán történt a piactéren. Egy barát egy hordón állva prédikált. Egy sípos vitatkozni kezdett vele, s ez odáig fajult, hogy kölcsönösen és nyilvánosan gyalázták egymást. *„A fortélyos sípos ájtatosságot tetteve odalépett a hordóhoz, amelyen a szerzetes prédikált és titkon, a köpenye alatt elvágta a hordót összetartó köteleket. Akkor a szónokló lábával erősen a hordóra dobbantva így szólt: Itt süllyedjek el, ha nem igaz, amit mondok. – Erre a hordó dongái összedőltek, és ő beleesett a hordóban lévő borseprőbe.”* Majd tanulságként hozzátette: *„Így szokták megrézfálni az ördögök a gyalázkodókat, akik, amíg rágalmaikat bizonygatják, hirtelen halállal a pokol söpredékébe esnek.”*⁴⁴ Temesvári Pelbárt, miután belépett a ferences rendbe, életének egy szakaszát az ozorai ferences rendházban töltötte.⁴⁵ Ozorát még Ozorai Pipo alapította a század elején, s a magyarországi obszervancia egyik központja volt. Amikor 1475-ben újjászervezték a magyar rendtartományt, Ozora lett a dél-dunántúli custodia székhelye.⁴⁶ Temesvári Pelbárt ebben az időben élt a kolostorban. Bata mellett említ más Duna és Kapos menti történetet, tehát ezeket az információkat ekkor gyűjthette.⁴⁷ Biztosan megfordult Bátán a kegyhelyen is, s utazásai során használhatta a bátai révet. Ezek alkalmat teremthettek arra, hogy a tanulságos történetet megjegyezze, majd később leírja.⁴⁸

A történet bepillantást enged a középkori vásárok világába is. A kiürült boroshordó a borkereskedelem jelentőségére utal. Innen szállíthatták az ország különböző részeire a Szerémség és a Tolna-Baryanyai-dombvidék kiváló borait. A vásári hangulathoz hozzátartozhattak a zenészek, akik a vásárlókat szórakoztatták,⁴⁹ illetve a prédikáló kolduló barátok, akik kihasználták azt, hogy sok ember van együtt, s kéregetés céljából tartottak prédikációkat.⁵⁰ A nagybőjti beszédben egyébként, amelyben a

⁴⁰ SÜMEGI 1993, 68.

⁴¹ Zichy XI. 254–256.

⁴² KUBINYI 2000, 31.

⁴³ BENDA 2016, 10–12; SZAKÁLY 2005, 55–61.

⁴⁴ TEMESVÁRI 1982, 317–318.

⁴⁵ SZILÁDY 1880, 6–7.

⁴⁶ KARÁCSONYI 1924, II. 132.

⁴⁷ SZILÁDY 1880, 6–7, 10–11.

⁴⁸ Magyarországon 1479–1480-ban pestis pusztít, Temesvári Pelbárt is Ozorán megbetegszik, de csodával határos módon meggyógyul. Gyógyulását Szűz Mária közbenjárásának tulajdonította, ezért hálából kezdi írni első művét, *Stellarium corone benedictae Marie Virginis* címmel. V. KOVÁCS 1982, 413–414.

⁴⁹ A fistulator sípost jelent alapértelmenben, de jelentette azt a zenészt is, aki síppal adta meg a szónoknak a középhantogot, amelyen a beszédet kezdeni kell.

⁵⁰ A kolduló szerzetesek szokása volt kéregetési célból prédikációt tartani. SZILÁDY 1880, 25. Az 1460-ban tartott szepesi zsinat 27. kánonja szabályozta is az ilyen céllal tartott prédikációk tartását. PÉTERFFY 1741, I. 206.

történet ránk maradt, Temesvári Pelbárt óva inti hallgatóit a rágalmazás bűnétől és a nagyotmondás hibájától. Elítéli a gyalázó könyveket és a kantilénákat, mint a rágalmazás eszközeit is.

Báta piac-, illetve vásártere a mezőváros központjában közvetlenül a révátkelőhely és a Szent Margit-plébániatemplom közelében lehetett. A mezőváros a szórványosan előkerült régészeti anyag tanúsága szerint szeres település volt a középkorban. Mivel a Duna és a Sárvíz közvetlenül a dombok lábánál húzódott, emberi megtelepedésre a szurdokok, völgyek voltak alkalmasak, amely településrészeket a révhez vezető országos jelentőségű út kötötte össze. A központ a Szent Margit-plébániatemplom környéke volt, amely a Sárvíz fölött a második teraszon épült, körülötte volt a mezőváros temetője. Itt volt a révátkelőhely is. A 18. század végi, 19. század eleji térképek egyértelművé teszik, hogy a Szeremlyén irányába tartó út először a Sárvízen kelt át, majd a Duna nyugati partján haladt északi irányba néhány kilométert, s a Duna egy nagy kanyarulatánál, ahol a folyó a legkisebb sodrású és legsekélyebb lehetett, kelt át a Dunán, s folytatta útját Szeremlyén, majd Baja felé. A régebbi térképek azt is egyértelműsítik, hogy a Bátaszék irányából érkező Pösze is itt torkollott a Sárvízbe. Így a plébániatemplom a rév dunántúli állomásánál épült, s itt kellett lennie a vásártérnek is. Az egyébként szűk utcának itt valóban van egy kiszélesedése, amely alkalmas lehetett akár nagyon nagy létszámú sokadalmak lebonyolítására is.

Az apátság gazdasági erejét és a folyami áruszállításban betöltött szerepét mutatja egy másik ügy, amelyből megtudjuk, hogy a monostornak szállítóhajói is voltak. 1487-ben ugyanis Varga János, a nyulak-szigeti domonkos apácák cselei jobbágya az apácák nevében kölcsönkért Lénárd apáttól egy 14 aranyforint értékű bárkát, s azt később nem volt hajlandó visszaadni az apátságnak. Ebből is per lett.⁵¹

BÁTASZÉK ÉS BÁTA KAPCSOLATA

Érdekes kérdést vet fel a bátai bencés apátság és a széki ciszterci, majd bencés apátság viszonya, illetve sorsának alakulása. A cikádori, majd széki apátság székhelyének elnevezése a mohácsi csata idejére Bátaszékre bővült.⁵² Ez a névalakváltozás már Békefi Remiget arra a következtetésre vezette, hogy a széki apátság eredeti rendeltetése jóval a mohácsi csata előtt megszűnt, s az apátság birtokai a bátai apátság birtokaival keveredtek össze.⁵³ Cikádor – vagy ahogyan korszakunkban nevezik: Szék – monostorában a cisztercieket a 15. század elején bencések váltották fel, akik a török elől a Délvidékről menekültek. Apátjuk Imre, Újlaki Miklós féltestvére 1457-ig állt a bencés konvent élén, ezt követően gubernátorok kezébe került.⁵⁴ Közben V. László király azt javasolta a pápának, hogy a budavári Szűz Mária-templomot alakítsa társaskáptalanná, s a széki apátság birtokait egyesítse az újonnan létrejövő káptalanéval. III. Callixtus bullája 1457 márciusában érkezett meg Magyarországra, de a zűrzavaros időben az egyesítés nem történt meg.⁵⁵ Először Nagyvölgyi László foglalta el az apátságot, majd Berzsenyi Porkoláb Kelemen, Újlaki familiárisa lett az apátság kormányzója.⁵⁶ Mátyás idején a helyzet tovább bonyolódott, hiszen 1460. május 13-án az uralkodó az apátságot Debrentei Tamásnak adományozta. Debrentei 1464-ben nyitrai püspök is lett, emellett rövidebb időszaktól eltekintve párhuzamosan széki gubernátor is volt, egészen 1478. március 16-ig, amikor is Mátyás megfosztotta őt e címétől és a javadalomtól.⁵⁷ A budavári Szűz Mária társaskáptalan prépostja valószínű próbálta érvényesíteni az 1457-es pápai rendeletet, mert 1470-ben például Széken

⁵¹ DL 19893.

⁵² SÜMEGI 1993, 100–101.

⁵³ BÉKEFI 1894, 60.

⁵⁴ KUBINYI 1996, 539–540; SÜMEGI 1997, 331–346, 391–404.

⁵⁵ HERVAY 1984, 86.

⁵⁶ SÜMEGI 1997, 393.

⁵⁷ SÜMEGI 1997, 395–404.

várnagyot tartott, s a széki apátság bizonyos birtokai a társaskáptalan birtokába is kerültek.⁵⁸ Az, hogy Szék neve a 16. század elejére Bátaszékre bővült, azt bizonyítja, hogy a birtoktest egy részét biztosan a bátai apátság kapta meg Mátyás királytól, miután elvette azt Debrentei Tamástól. Más magyarázat a névváltozásra nem adható, mint a több évtizedes együttélés, amelynek eredményeként Bátaszék ma is használt neve kialakult.⁵⁹ Ennek kezdete biztosan ide nyúlik vissza, Lénárd apát kormányzásának idejére.

KÖZJOGI SZEREP

Lénárd apát közjogi szereplésére is van néhány adat. 1481-ben például pápai megbízatásban részesült. IV. Sixtus az iváni apáttal együtt bízta meg azzal a feladattal, hogy a pécsi Ágoston-rendi apácák szerződését vizsgálják meg, és ha a kérésük méltányos, teljesítsék. Korábban, még Janus Pannonius pécsi püspök a káptalan beleegyezésével és a pápa jóváhagyásával eladta az apácáknak a megyeri villát, s a befolyt pénzből más birtokot vásárolt a püspökség számára. Most az apácák perjelnöje a pápához fordult, hogy a szerződést erősítse meg, amelynek értelmében a villa összes jövedelme és jogai őket illetik.⁶⁰

1486-ban az apát oklevelet állított ki annak a ténynek az elismeréseként, hogy Gyulai György Geszti Miklós kezessége mellett tartozását megfizette.⁶¹ Noha a bátai apátság hiteleshelyi tevékenységet sohasem végzett, apátjai magánpecsétjük alatt állítottak ki okleveleket, s úgy tűnik, ezeket hitelesnek ismerték el az országban. Lénárd apát magánpecsétjét már a keresztes búcsú idején is használta. Gosztonyi Tamás pecsétje mellett a búcsúleveleken látható. Ugyanezt a pecsétet használta az 1486. május 3-án kiállított elismervényen is. Ez egy hosszúkás nyolcszög alakú gyűrűs-pecsét, amelyen kerek talpú pajzs és fölötte az N. és S. betűk láthatók. A címerképet nem lehet megállapítani, mintha két birkózó alaknak a lába lenne, de felül elmosódott teljesen a lenyomat.⁶²

Lénárd apátnak az egyik, apátságához tartozó plébánosával is lehetett konfliktusa, amelyből per keletkezett. Az ügy részleteit nem ismerjük, mert az oklevél sem maradt fenn teljes terjedelmében. Annak csupán egy részét foglalták bele a 15. század végén egy oklevélformulákat tartalmazó könyvbe.⁶³ A fennmaradt részlet alapján annyit tudunk, hogy Lénárd apátnak pere volt egy István nevű plébánossal,⁶⁴ mely VIII. Ince pápa és a Szentszék elé lett áthelyezve. A pécsi káptalan formulája szerint az ügy további intézését György főesperesre, székesegyházi kanonokra bízták.

Lénárd apát élete végén még egy nagyon jelentős esemény történt Bátán, amely az 1491-es őszi, Szent Mihály-napi búcsúhoz kapcsolódott. Ez volt az új uralkodó, Ulászló első bátai zárandoklata. A Mátyás halálát követő zűrzavaros helyzetből Ulászló cseh király került ki győztesen, akit 1490-ben a júliusi országgyűlésen királlyá választottak, szeptemberben pedig meg is koronáztak. Ezt követően lassan állt helyre a belső béke. 1491-ben a nyár végi pozsonyi tárgyalások után Ulászló király megbetegedett. Csak szeptember közepére lett jobban. István, Ragusa város követe szeptember 14-én azt jelentette Ragusának, hogy az uralkodó már gyógyulófélben van, s azt tervezi, hogy elzarándokol Bátára, Krisztus csodálatos testének ereklyéjéhez.⁶⁵ A király tehát betegsége idején

⁵⁸ KUBINYI 1999, 19–20.

⁵⁹ SÚMEGI 1997, 405–416.

⁶⁰ CZAICH 1899, 245–246.

⁶¹ DF 260134.

⁶² HOLUB 1940, 48. 18. jegyzet.

⁶³ IVÁNYI 1904, 534. Az oklevélformula az apát nevének L kezdőbetűjét adja csak meg. Viszont említi VIII. Ince pápát, aki 1484–1492 között kormányozta az egyházat. Ez pedig egybe esik Lénárd apát kormányzati idejével.

⁶⁴ Az oklevél a plébános nevének kezdőbetűjét adja csak meg, a települést ugyancsak kezdőbetűvel jelöli. Ebből nem tudjuk eldönteni, hogy mely, a bátai apátságához tartozó településről lehet szó. Mivel az apátságnak T-vel kezdődő birtokáról jelenleg nem tudunk, elképzelhető az is, hogy az apátnak nem a tizedek miatti, hanem más jellegű ügye lehetett valamely környező falu plébánosával.

⁶⁵ A ragusai követ jelentése: az uralkodó gyógyulófélben van, tervezi, hogy elzarándokol „a Bata ad quello corpo de Christo miraculosa.” NEUMANN 2010, 360.

fogadalmat tett, ha meggyógyul, Bátára zarándokol. Ezt a fogadalmát minden biztonnal teljesítette is, 1491. szeptember végén.

Lénárd apát 1492 nyarán halt meg, s a kegytemplomban temették el. Kormányzásának másfél évtizede a monostor virágkorának is csúcspontja. Nem véletlen, hogy a Nyírkállói kódexbe is bemásolta Magyi János Lénárd apát intitulációját.

VINCE APÁT (1492–1504)

Lénárd halála után a bátai konvent a közeli szekszárdi monostor szerzetesét, Vincét választotta apáttá. Szerzetesi működése Szekszárdon elég jól adatolható. 1449-ben tűnik fel a hiteleshelyi forrásokban, mint szerzetes⁶⁶, de a következő évben már perjel volt.⁶⁷ 1455-ben custos-ként találkozunk a nevével, ezt a tisztségét 1461-ig folyamatosan betöltötte.⁶⁸ Közben iváni apáttá választották, de valamilyen oknál fogva visszakerült a szekszárdi monostorba, 1467-ben már ismét custos volt.⁶⁹ Egyházi pályájának csúcsa lehetett, amikor bátai apáttá választották, ekkor már hatvanas éveiben járhatott.

Kormányzásának egyik első ténykedése lehetett az apátság kintlévőségeinek behajtása. 1492. október 8-án a Baranya vármegyei Nagyfaluban tartott megyegyűlésre elküldte ügyvédjét, Zarkandi Jánost, aki panaszt emelt a nyulak-szigeti apácák egyik cselei jobbágya, Varga János ellen amiatt, hogy öt évvel korábban Lénárd néhai apáttól kölcsönként egy 14 aranyforint értékű bárkát, s ezt ezig nem adta vissza az apátságnak. A megyei törvényszéken ezt Borjádi János, az apácák és Varga János ügyvédje tagadta, ezért a törvényszék olyan ítéletet hozott, hogy Varga János hatodmagával esküdjön meg. Erre Borjádi ügyvéd felmutatta II. Ulászló király 1492. szeptember 21-én kelt oklevelét, amelyben a király az apácák panaszára, akik Baranya megye törvényszékét az ügyben gyanús bírácak tartják, elrendelte, hogy a pert a személyes jelenlét bírósága elé Szent Mihály arkangyal nyolcadára terjesszék fel. E tényről állítottak ki oklevelet Kápolnay Miklós és Kisasszonyfalvi Istvánffy István alispánok és Baranya vármegye szolgabírái.⁷⁰ Nem ismerjük az ügy további menetét. Minden biztonnal megoldódott az ügy, mert nem hallunk róla többet. Sőt Vince apát több mint egy évtizedes kormányzati idejéből egyáltalán nem ismerünk pereket. Kivéve egy esetet, amelyről Váradi Péter kalocsai érsek jelentéséből tudunk, aki 1497-ben a pápának azt írta, hogy az apátságnak tartoznak tizeddel az ucsai és cseresi jobbágycak.⁷¹

Kormányzati idejének kezdetén kétszer is teljesített pápai parancsot. 1492. december 1-jén kelt VI. Sándor pápa levele Csáktornyai Ernuszt János és testvére, Zsigmond pécsi püspök ügyében. Ők ugyanis panasszal éltek a pápánál, hogy a zágrábi káptalan őket a csáktornyai, valamint a Stridóvár területén régtől fogva gyakorolt tizedszedési joguktól János püspök által tiltotta. A pápa Vince apátot bízta meg a tilalom és a tizedszedési ügy kivizsgálásával, s felhatalmazta arra is, hogy az ügyben ítéletet hozzon.⁷² Alig múlt el fél év, újabb pápai megbízatásban részesült. Ugyanis per alakult ki a pécsi székeskáptalan és a pécsi Szent Bertalan-templom András nevű rektora, valamint a püspökvárban lévő Keresztelő Szent János-templom egyik kanonokja, Pozsegazemptei Gál között egy a szentmiklósi birtoktesthez tartozó telek ügyében. A kérdéses telket az illetékes bíróság a székeskáptalannak és András rektornak ítélte, mire Gál az esztergomi szentszékhez fellebbezett, s az ügy az esztergomi érsek vikáriusa elé került. A vikárius az ügyet előbb más bírácakra bízta, majd visszavette, s Gálnak és pertársának nagy kárára levelet adott ki. Ezért a pertársak a pápához felleb-

⁶⁶ 1449. május 18. Vince *religiosus vir*, tehát már felszentelt szerzetes. Zichy IX. 221–222.

⁶⁷ 1450. május 1. DL 44568.

⁶⁸ SZAKÁLY 1968, 38.

⁶⁹ Ez az utolsó említés, amikor a szekszárdi konvent tanúnévsorában találkozunk a nevével. 1472-ben már biztonnan nem ő az őrszerzetes. SZAKÁLY 1968, 39.

⁷⁰ DL 19893.

⁷¹ SÖRÖS 1912, 128. Ucsa vagy Uga Dáró várához tartozott, s valahol Dombóvár környékén feküdt, Cserest 1447-ben a bátai apátság kapta a báli nemesektől. CSÁNKI 1897, 455, 420.

⁷² CZAICH 1904, 161.

bezték, s az ügyben új bírák kiküldését kérték. A pápa ekkor Vince bátai apátot rendelte ki az ügy kivizsgálására és az ítélet meghozatalára.⁷³ E kényes ügyekben való eljárás is mutatja a bátai apát súlyát és tekintélyét egyházkormányzati ügyekben.

Közben az országban is gyökeresen megváltozott a politikai helyzet. Mátyás halála után a rendek olyan uralkodót akartak a magyar trónon látni, aki kevésbé erős akarátú fejedelem, mint amilyen Mátyás király volt, ugyanakkor olyan háttérrel rendelkezik, ami a törökellenes küzdelemben segítség lehet. Így esett a választásuk a Jagelló-dinasztiából származó cseh királyra, Ulászlóra. De még Ulászló megválasztása előtt ki kellett egyezniük Mátyás törvénytelen fiával, Corvin Jánossal. A herceg Boszniáért, Horvátországért és Szlavóniáért cserébe először lemondott trónigényéről, hiszen keserűen kellett látnia, hogy apja egykori hívei is szembefordultak vele. Majd amikor az országgyűlésre megérkeztek az őt támogató délvidéki urak, visszakozott. Szapolyai István és Kinizsi Pál azonban Tolna megye területén, Csontmezőnél, 1490. július 4-én vereséget mértek rá, ezért engednie kellett.⁷⁴ Az ezt követő években sor került Mátyás egykori zsoldoseregének felszámolására is. Az országban dúló háborúság és a kincstár eladósodása miatt ugyanis nem tudták fizetni a fekete sereget. A fosztogató hadsereget Kinizsi Pál verte szét 1492 szeptemberében. Katonaszám híján a királyi hatalom tovább gyengült. Közben a királlyal elégedetlen főurak lázadással adtak hangot nemtetszésüknek. 1495-ben Újlaki Lőrinc herceg lázadt fel, sereget kellett ellene indítani, a következő évben pedig Corvin János herceg fordult szembe a királlyal.⁷⁵ Az Újlaki ellen indított királyi had parancsnoka Bélteki Drágffy Bertalan erdélyi vajda volt,⁷⁶ aki 1494 karácsonya körül bevette Újlakot,⁷⁷ majd elfoglalta Lőrinc herceg dunántúli várait. Időközben az erdélyi vajda nősült. Az esküvőt január közepén Hédervári Dorottyaival Ozorán tartották. Drágffy Bertalan Újlakról indult Ozorára, s január 9-én Bátán tartózkodott, innen keltezett levelet.⁷⁸ Az erdélyi vajda minden bizonnyal kihasználta a lehetőséget arra is, hogy a Szent Vér ereklyét felkeresse, s búcsúban részesüljön.

Ezen események közben az uralkodó többször is megfordult vidékünkön. Ulászló 1495. március végén Pécssett tartózkodott, ugyanis ekkor járult eléje Újlaki Lőrinc herceg, aki kegyelmet kért és kapott a királytól.⁷⁹ Az uralkodó április 6-án még Pécssett volt, majd Bátát is útba ejtve tért vissza Budára.⁸⁰ Ebben az évben virágvasárnap április 12-re, Húsvét április 19-re esett. Ulászló valamelyik ünnepet szinte biztosan a bátai monostorban ünnepelte. Várdai Péter kalocsai érsek levelezéséből tudjuk, hogy a király az 1494. és 1495. év karácsonyát is Bácsban töltötte⁸¹ Várdai érsek társaságában. Útja ekkor is Bátán vezetett keresztül. Alkalmat adhatott még egy-egy bátai zarándoklatra az 1500. évi Szent Mihály-napi országgyűlés, amelyet szintén Bácsott tartottak,⁸² illetve 1501 szeptemberében Tolnán megtartott országgyűlés is, mindkettő ideje a bátai Szent Mihály-napi nagybúcsúhoz egészen közel volt. Ulászló, öccsével Zsigmond lengyel herceggel indult el Budáról 1501. augusztus 23-án, s szeptember első napjaiban már Tolnán volt, ahol a tárgyalások kb. két hétig tartottak.⁸³ Ezt követően Bata érintésével utazott a király Pécsre a pápai legátus és az előző évben kinevezett pannonhalmi apát, Tolnai Máté társaságában,⁸⁴ majd október 1-jén a somogyvári apát-ságot kereste fel.⁸⁵ Ezt követően Veszprém és Esztergom érintésével tért vissza Budára.

⁷³ CZAICH 1904, 166.

⁷⁴ DRASKÓCZY 2000, 211.

⁷⁵ DRASKÓCZY 2000, 212.

⁷⁶ FEDELES 2012, 36.

⁷⁷ Az ostrom körülményei: FEDELES 2012, 96–100.

⁷⁸ DF 260402; FEDELES 2012, 91.

⁷⁹ FRAKNÓI 1896, 358.

⁸⁰ RÁTH 1861, 258. Az uralkodó Pécsről Budára vezető útját Bonfini is említi: „Bátán, Szekszárdon, Székesfehérváron át nagy fényvel érkezett Budára” a király, ahol május elején össze is ült az országgyűlés. BONFINI 1995, 1002.

⁸¹ UDVARDY 1991, 372, 375.

⁸² Ulászló 1495. október 9-én vonult be Bácsba ötszáz lovas élén. UDVARDY 1991, 379.

⁸³ C. TÓTH 2009, 1458–1459.

⁸⁴ C. TÓTH 2009, 1461–1462, 1477.

⁸⁵ C. TÓTH 2009, 1461, 1474.

AZ 1500. ÉVI SZENTÉVI BÚCSÚ

Vince apát működésének legfontosabb eseménye az 1500. évi jubileumi búcsú volt. A jubileum az időszakonként meghirdetett szentévet jelentette, valamint azt a teljes búcsút, amelyet a Rómába zarándoklók ünnepélyes körülmények között nyerhettek el, ha felkeresték a négy pápai bazilikát, átléptek azok szent kapuin. Ha elvégezték a megszabott feltételeket, akkor az összes püspöki és pápai fenntartott eset alól is feloldozást nyerhettek, s ehhez járult még a teljes búcsú ajándéka.⁸⁶ Kezdetben a jubileumi búcsút csak Rómában lehetett elnyerni.⁸⁷ Ám a római út sokak számára leküzdhetetlen akadályokat jelentett, ezért a pápák a 15. század közepétől engedélyezték, hogy a jubileumi, vagyis teljes búcsút hazájukban is elnyerhessék a hívek.⁸⁸

Azok, akik a feltételeknek eleget tettek, búcsúlevelet kaptak. Ezek tulajdonképpen indultumok voltak, arra adtak felhatalmazást, hogy a kedvezményezett szabadon választhatta meg gyóntatóját, s annak joga volt még a fenntartott esetek alól is feloldozást adni, enyhíthették a fogadalmakat, illetve a bűnökkel együtt elengedték a velük járó büntetéseket is. Előfeltétele természetesen mindig a szentgyónás elvégzése és a töredelmes bánat volt.⁸⁹

A búcsúengedélyezés az ún. „kulcsok hatalmán” alapul. Krisztus ugyanis Péterre, s rajta keresztül a pápákra bízta ezt az oldó és kötő hatalmat.⁹⁰ Így az Egyház nemcsak a bűnököt bocsáthatja meg, hanem elengedheti az értük járó örök büntetést is. S aki ezt megteheti, az a kisebbet, az ideiglenes büntetést is elengedheti. Ennek alapja pedig Krisztus és a szentek érdemfölségeéről szóló tanítás, amely szerint érdemeik kifogyhatatlanok. Ezek képezik az Egyház lelki kincstárát („*thesaurus ecclesiae*”).⁹¹ Maga a gondolat, hogy ez a kincs a hívők közösségének tulajdona, igen régi, csak a 13. század második felétől kezdték úgy értelmezni, hogy a jócselekedetek érdemfölsége kimeríthetetlen tartalék, amelyből az Egyház az „*érdem koldusainak*” kicsiben osztogathat. VI. Kelemen pápa az *Unigenitus Dei Filius* kezdetű bullában azt írja erről a kincsről, hogy Krisztus „*nem kötötte kendőbe, nem ásta el a földbe, hanem felhatalmazta Szent Pétert, a mennyek országa kulcsainak őrzőjét s az ő utódait, hogy abból a lelkek üdvére juttassanak, s fontos okokból az ideiglenes büntetések majd teljes, majd részleges elengedésére használják föl azokkal szemben, akik töredelmesen meggyóznak.*”⁹²

Henckel János lőcsei plébános, aki az 1500. évi jubileumi búcsú okmányait is bemásolta egy kódexbe, többször is lerajzolta a péteri oldó hatalom szimbólumát jelentő, két keresztbe tett kulcsot.⁹³ Különösen érdekes a 30. fólión található komplex szimbólum, amely a búcsúk teljes teológiai tanítását megjeleníti. Hármass emelvényen áll egy keresztben végződő torony, mely a sziklára épült egyházat jelenti. Rajta keresztbe egy csatorna látható, amely felfelé nyitott. Ez a kegyelem csatornája, amelyet Krisztus és a szentek érdemfölsége tölt meg. A tornyon elhelyezett két keresztbe tett kulcs a pápa oldó-kötő hatalmára utal, amellyel a pápa osztogathat a kegyelem koldusainak, azoknak a híveknek, akik rászorulnak Isten irgalmára. Ezt szimbolizálja a csatornából lefelé kicsorduló csepp. Érdekes a szimbólum felirata is. A péteri kulcsokon: *Alexander sextus, Pontifex Maximus*. A kegyelem csatornáján: *papae*. A talapzaton: *Jubileo Anno 1500* és három nagybetű: B.H.M. VI. Sándor pápa jubileumi szentéve, 1500. Mivel a lőcsei Szent Jakab-templom is kijelölt hely volt, ahol

⁸⁶ A búcsúról lásd bővebben: SÜMEGI 1998, 101–109.

⁸⁷ BORSA 1962, 242–244; HOLUB 1940, 39–40.

⁸⁸ Az első jubileumi búcsú, amelyet Magyarországra is kiterjesztettek, az 1450. évi jubileum volt. SÜMEGI 1998, 142–145.

⁸⁹ SÜMEGI 1998, 142.

⁹⁰ Biblia Mt 16, 19.

⁹¹ DENZINGER – HÜNERMANN 2004, 313–314.

⁹² Prohászka Ottokár gyönyörű fordításában. PROHÁSZKA 1900, 7.

⁹³ Henckel-kódex. SZENTIVÁNYI 1958, 287–288, No. 648. A papírra írt barna fatáblás bőrkötésben fennmaradt kódex tartalmazza (4) II. Ulászló levelét Lőcse városához 1500-ból, (5) Bakócz Tamás esztergomi érsek levelét 1500-ból, (6) VI. Sándor pápa 1499. január 1-jén kelt bullájának másolatát, (7) II. Ulászló 1500. december 15-én Lőcséhez címzett levelének másolatát, (8) VI. Sándor pápa és Péter bíboros 1500. június 11-én kelt levelének másolatát és (9) II. Gyula pápa 1505. február 3-án kelt búcsúbullájának másolatát. SELECKÁ MÁRZA 1997, 54–55.

a jubileumi búcsút el lehetett nyerni, a Henckel-kódex olyan szempontból is értékes forrás, hogy a jubileumi évvel kapcsolatos Lőcsére is eljutó dokumentumokat egy kötetben tartalmazza.

Az 1500. évi jubileumi búcsú Rómán kívüli kiterjesztésének háttérben politikai okok álltak. A Velencei Köztársaságnak sikerült meggyőznie VI. Sándort, hogy a pápa hivatása a törökök teljes kiűzése Európából. Ezért létrejött a pápa közvetítésével egy francia–velencei szövetség, amelybe igyekeztek bevonni Magyarországot is. Az volt a terv, hogy egy nagy átfogó hadjáratot indítanak a török kiűzésére, amelynek anyagi fedezetéhez kapóra jött a jubileumi év, mert a búcsú bevételei a keresztes had toborzását segíthették.⁹⁴ Rómában 1499. karácsony ünnepén nyitotta meg a pápa a szentévet, 1500. év derekán pedig kiterjesztette a búcsú elnyerésének feltételeit Itáliára, majd más országokra is, s a feltételek között mindenütt szerepelt a törökök elleni keresztes hadjáratra nyújtott pénzbeli adomány. VI. Sándor a bíborosi testület egyik tagját akarta legátusként Magyar- és Lengyelországba küldeni, de a megbízatást egyik bíboros sem vállalta. Ezért a korábban már Magyarországon megbízatást teljesítő Gulfi Gáspár, cagl-i püspököt nevezte ki legátusának. A magyar királyi udvarban nem örültek túlságosan a legátus személyének, II. Ulászló panaszkodott is a velencei követnek, hogy a pápa bíboros helyett csupán egy „barátot” küldött.⁹⁵ A cagl-i püspök meghatalmazó bulláját május 20-án állították ki Rómában, majd megszületett az a bulla is, amelyben a pápa a jubileumi búcsút kiterjesztette hazánkra, sőt biztosította a magyar király számára, hogy az egyházi tizedet is felhasználhatja a török elleni harc céljára. A legátus-püspök június elején indult útnak Rómából Velencén át Budára, ahova július 12-én érkezett meg. Július 26-án volt a búcsú ünnepélyes kihirdetése a budai Nagyboldogasszony-templomban számos előkelőség és nagy tömeg jelenlétében, amikor is a legátus kihirdette a pápai bullákat. Ugyanezen a napon kelt Ulászló rendelete, amelyben hadba hívta a rendeket Mihály-napra, Bácsba.⁹⁶ Ezt követően a pápai bullát Thurzó Zsigmond esztergomi kanonok bemutatta Bakócz Tamás esztergomi érseknek, aki azt átírta, s tanúk jelenlétében Budán közjegyzővel záradékoltatta.⁹⁷ Erre azért volt szükség, hogy a bullát kihirdetés céljából több hiteles példányban le lehessen másolni és szétküldeni azokra a kijelölt helyekre, ahol a jubileumi búcsú elnyerhető. A búcsú meghirdetésének közlése a városokkal a király feladata volt. Augusztus 5-én Visegrádon kelt Ulászló levele, amelyben a pápai bulla alapján tudtul adta, hogy a pápa búcsút engedélyezett a török elleni harc támogatóinak, utasításokat adott, hogy prédikációkban terjesszék azt. Ugyanakkor megtiltotta, hogy bárki Rómába menjen elnyerni a jubileumi búcsút.⁹⁸ A királyi utasítás augusztus közepén érkezett meg a kijelölt helyekre, kijelölték a búcsúbiztosokat, majd elkezdődött a búcsú hirdetése. Forrásaink szerint a jubileum elnyerhető volt Esztergomban,⁹⁹ Budán,¹⁰⁰ Székesfehérváron,¹⁰¹ Lőcsén,¹⁰² Pozsonyban,¹⁰³ Nagyszombatban,¹⁰⁴ Kassán,¹⁰⁵ Eperjesen,¹⁰⁶ Varasdón,¹⁰⁷ Miskolcon,¹⁰⁸ Deákiban,¹⁰⁹ Liptón,¹¹⁰ Újlakon¹¹¹ és Bátán is.¹¹²

⁹⁴ BORSA 1962, 244–245; HOLUB 1940, 43.

⁹⁵ HOLUB 1940, 44–45.

⁹⁶ BORSA 1962, 247–249.

⁹⁷ BORSA 1962, 249. Henckel-kódex 5.

⁹⁸ BORSA 1962, 249. Henckel-kódex 4.

⁹⁹ BORSA 1962, 265.

¹⁰⁰ A jubileumi búcsút a budai Nagyboldogasszony-templomban hirdették ki. BORSA 1962, 248.

¹⁰¹ Itt még 1503. január 1-ről is maradt fenn búcsúlevél. BORSA 1962, 265.

¹⁰² BORSA 1962, 264, 274.

¹⁰³ BORSA 1962, 264.

¹⁰⁴ BORSA 1962, 264, 275.

¹⁰⁵ BORSA 1962, 275.

¹⁰⁶ BORSA 1962, 275.

¹⁰⁷ BORSA 1962, 265.

¹⁰⁸ BORSA 1962, 264.

¹⁰⁹ BORSA 1962, 264.

¹¹⁰ BORSA 1962, 265.

¹¹¹ Kapisztrán Szent János kultuszhelye volt. BORSA 1962, 265.

¹¹² HOLUB 1940, 38–39.

Bátán Vince apátot bízták meg a búcsú lebonyolításával, aki erre az alkalomra külön pecsétnyomót vésetett. Korábban a bátai apátok magánpecsétjeiket használták közhitelű iratokon, hiszen a bátai konvent sohasem végzett hiteleshelyi tevékenységet. A kegyhely közkedveltségét is mutatja, hogy az új pecséten a helyben történt eucharisztikus csoda nyomán keletkezett ereklyét ábrázolták. A 24 mm átmérőjű pecsét monstranciát, szentségmutatót ábrázol, amely talpával a pecsét alján áll, teteje pedig a pecsét felső szélét érinti. Így köriratnak már nem jutott hely, talán azért, mert a pecsétvéső az ereklyét és a vérzés jelenségét akarta hangsúlyozni.¹¹³

A díszes monstrancia a 15. század ízlését mutatja. A pecsétkép olyan, mintha egy háromhajós gótikus templom keresztmetszetét látnánk. A középén kristályból vagy üvegből készült tokban volt elhelyezve az ostya, félhold alakú lunulába foglalva. „*A képen a lunula nem látható, mert az ostya kitölti a szentségtartó egész belsejét. Ezt pedig azért rendezte el így a pecsétvéső, mivel az aránylag kis helyen csak így tudta megoldani a feladatot, hogy feltüntesse az ostyán megjelent és állandóan látható Szent Vér cseppjeit. Három csepp – alul kettő, felül egy – jelzi ezeket.*”¹¹⁴ Ha figyelembe vesszük, hogy a középkori ostyákon plasztikusan a keresztre feszített Krisztus képét ábrázolták, akkor világos, hogy a vésetek a keresztre feszített Krisztus sebeiből folyó vért szimbolizálták.

Mivel a jubileumi búcsút 1500. december 24-ig engedélyezte a pápai bulla, nagy tömegben érkezhettek a zarándokok a kijelölt helyekre, így Bátára is. Erre utal, hogy a Bátán fennmaradt búcsúlevelet előre elkészítették, s kihagyták benne a nevet és a dátumot.¹¹⁵ Amikor pedig a zarándok a búcsú elnyerésének feltételeit teljesítette, csak ezt írták be a kész szövegbe. A Festetics család levéltárában fennmaradt bátai búcsúlevélen a közelebbi dátum megjelölése el is maradt, csak a *Datum Bathe*-t írta bele az oklevél írója. A búcsúnyerő neve részére üresen hagyott helyet más kéz nehezen olvasható írással töltötte ki, s *domina Anna*-nak olvasható.¹¹⁶ Holub József bizonyította be, hogy a kérdéses Anna asszony a Nádasd nembeli Gersei-Pethő család egyik tagja volt, Pethő János felesége. Atyja Szécsényi László nógrádi és honti főispán, anyja Rozgonyi Borbála. Első férje Guti Országh Mihály nádor fia, János volt, majd annak halála után, 1474 előtt ment férjhez Pethő Jánoshoz. Férje, János, fia, Ferenc és sógora, György 1500-ban Loretta és Rómába készült zarándoklatra.¹¹⁷ Ulászló király adó-, vám- és harmincadmentességen kívül fegyveres kíséretet is engedélyezett számukra a bizonytalan útrészekre. Anna asszony úgy látszik, nem mehetett velük, hanem Bátára zarándokolt el és ott nyerte el a jubileumi búcsú kegyelmeit.¹¹⁸

Miután mind a pápa, mind pedig a király számára a jubileumi búcsú nagy anyagi lehetőséget biztosított, érthető, hogy mindenféle módon újabb és újabb határidőkkel hosszabbították meg azt. 1501. január 8-án Bornemissza János kincstartó, aki a búcsún összegyűlt pénzek begyűjtésével volt megbízva, arról értesítette a kijelölt helyek búcsúbiztosait, hogy a búcsú hirdetése nem fejeződött be sem karácsonykor, sem pedig újévkor, hanem tovább folytatható. Mivel a török elleni háború nagyon vontatottan szerveződött, 1500 őszén az újonnan kreált bíborosok közül Isvalies Péter reggioi érseket nevezte ki legátusának a pápa. Isvalies kardinális novemberben indult Rómából, s január végén érkezett meg Budára, ahol Ulászló király öccsével, Zsigmond krakkói herceggel és Bakócz érsekkel ünnepélyesen fogadta. A legátus 1501. március 9-én Budán ünnepélyesen meghirdette a török elleni keresztes hadjáratot, illetve a jubileumi búcsút a pápa június 27-ig meghosszabbította. Sőt azt látjuk, hogy a határidőket még tovább hosszabbították. A pápa 1501. május 30-án kelt bullájában újabb búcsúnyerési lehetőséget biztosított azoknak, akik hadra kelnek. Isvalies legátus 1502. január 31-én újabb levelet küldött a búcsúbiztosoknak a jubileumi búcsú meghosszabbításáról egé-

¹¹³ HOLUB 1940, 47–48.

¹¹⁴ HOLUB 1940, 47–48.

¹¹⁵ BORSA 1962, 258.

¹¹⁶ HOLUB 1940, 46.

¹¹⁷ HOLUB 1940, 47.

¹¹⁸ BORSA 1962, 246. Erről a búcsúról maradtak fenn az első nyomtatott búcsúlevelek. BORSA 1962, 259–263.

szen 1502 karácsonyáig. Nagy a valószínűsége, hogy a jubileumot csak 1503. Vízkereszt ünnepén zárták be.¹¹⁹

A hosszú időn át adott búcsúnyerési lehetőség nagy tömegeket mozgathatott meg. Közkezdveltségét még tovább erősítették a pápai bullák nyomán született királyi utasítások, amelyek részletesen ismertették a búcsú elnyerésének lehetőségeit, egészen konkrétan jelölve meg a feltételeket. Eszerint olyan búcsúk álltak a hívők rendelkezésére, amelyeket részben a Szentföld felszabadítására a korábbi századokban indított keresztes hadjáratokban résztvevők, részben a jubileumi évek alkalmával Rómába zarándoklók nyerhettek az ún. rezervált esetek kivételével. Az igénybe vehető teljes búcsú két alkalomra szólt: „*semel in vita et semel in mortis*”, azaz egyszer a búcsú során, másodszor a halálveszélyben elvégzett gyónáskor. A búcsú elnyerésének kiegészítő feltétele volt a Rómába történő zarándoklás és a tizenöt napos ott-tartózkodás költségei egynegyedének befizetése azok számára, akik erre az útra már elhatározták magukat. Az összeget ki-ki saját lelkiismerete szerint vagy gyóntatója tanácsára kellett megbecsülni. A pénzt a templomokban felállított ládába saját kezűleg kellett bedobni. A szegényeknek lehetőséget biztosítottak, hogy pénz helyett imádsággal egészítsék ki a bűnbánatukat. Sőt a búcsút nemcsak saját maguk nyerhették el, hanem felajánlható volt a tisztítótűzben szenvedő lelkekért is.¹²⁰ A búcsúhirdetés egyébként látványos külsőségek között zajlott, harangzúgás, körmenetek, ünnepi szentmisék kíséretében. Bátán minden bizonnyal az ereklyét felmutatták a zarándokok előtt, s körmenetben a többi ereklyével együtt körbe is hordozták.

A jubileum közkezdveltségét jól mutatja, hogy még más országbeliek is éltek a búcsúnyerési lehetőségével. 1501. június 3-án Sziecluczky Jakab krakkói várgróf értesítette Bártfa tanácsát, hogy a jubileumi búcsú alkalmával felkeresi a várost.¹²¹

A jubileumi búcsú bátai eseményeit tehát az országos eseményekből és a ránk maradt egyetlen búcsúlevélből tudjuk megrajzolni. Ugyanakkor szinte biztosak vagyunk abban, hogy nagy tömegek keresték fel a Szent Vér kegyhelyet. Ulászló király a Szentévbén kétszer is megfordult Bátán, 1500 és 1501 szeptemberében. 1500-ban a bácsi fegyveres országgyűlésen megszemlélte a felvonult magyar hadsereget, október 9-én vonult be Bács várába.¹²² A bátai réven tehát október első napjaiban kelt át. Két héttel később követte őt testvére, Zsigmond lengyel herceg is. Számadáskönyve szerint október 14-én még Kesztlöcön tartózkodott, október 17-én pedig Bátmonostoron.¹²³ Közben neki is a bátai réven kellett átkelnie a Dunán. A távolság Kesztlöc és Bátmonostor között 25–30 km, egy napi járóföld. A herceg minden bizonnyal meglátogatta ezekben a napokban a bátai kegyhelyet, ahol a jubileumi búcsú kegyelmeiben is részesült. A következő év őszén Ulászló király testvére, Zsigmond herceg kíséretében hagyta el Budát, útban a tolnai országgyűlésre, majd Pécs érintésével tért vissza a fővárosba.¹²⁴ Ez az út is mindkettőjüknek alkalmat biztosított arra, hogy megálljanak a bátai kegyhelyen, ahol a búcsú kegyelmeiben még mindig részesülni lehetett.

A uralkodó példáját a magyar arisztokrácia is követte. Az 1526. évi leltár, amely a kegyhelynek ajándékozott legértékesebb egyházi ruhákat sorolta fel, megőrizte az adományozók nevét is. Ezek közül többen biztosan ezen jubileumi búcsú alkalmával, vagy ehhez közeli időben tettek bátai zarándoklatot, ahol hálájukat nemcsak pénzadománnyal, hanem értékes ajándékokkal is kifejezték.

Corvin János, Mátyás törvénytelen fia, aki korszakunkban a bosnyák király, szlavón herceg, horvát-szlavón bán tisztségeket viselte, talán többször is elzarándokolt Bátára atyjához hasonlóan. 1496-ban házasodott, felesége Frangepán Beatrix volt, s még ez évben megszületett leányuk, Erzsébet, 1499-ben pedig fiuk, Kristóf. A jubileumi évben biztosan felkeresték a kegyhelyet, lehet, hogy többször is. Erre utalnak a Corvin János által ajándékozott miseruhák, amelyek értéke az egyik

¹¹⁹ BORSA 1962, 252–254.

¹²⁰ BORSA 1962, 253.

¹²¹ BORSA 1962, 276.

¹²² UDVARDY 1991, 379.

¹²³ HOROGSZEGI – RÁBAI 2005, 12, 44.

¹²⁴ HOROGSZEGI – RÁBAI 2005, 15, 45.

legmagasabb volt a leltárban szereplő egyházi felszerelések között. Ő négy bársony kazulát ajándékozott, amelyeket velencei kereszt ékesített, s 200 forintra becsülték az értéküket 1526-ban.¹²⁵

Mátyás király unokatestvére volt Vingárti Geréb Péter, aki 1499 és 1503 között a nádori tisztséget viselte. Felesége a nála jóval fiatalabb Kanizsai Dorottya volt. A nádor 1503 nyár elején halt meg. Az ő zarándoklatuk emlékét is egy miseruha-adomány őrzi, egy fehér damaszt miseruha, amellyel kapcsolatban kiemelik, hogy bőven be volt aranyozva, s talán az aranyozás miatt becsülték igen magasra, 100 forintra az értékét.¹²⁶

Kinizsi Pál özvegye, Magyar Benigna is felkereste a kegyhelyet. Ő Mátyás híres hadvezérének, Magyar Balázsnak volt a leánya, első férje volt Kinizsi Pál, aki 1494-ben halt meg. Vallásosságára jellemző, hogy férjével Nagyvázszyban pálos kolostort alapított, s két magyar nyelvű imádságos könyv is készült a számára, a Festetics-kódex (1493) és a Czech-kódex (1513).¹²⁷ Ő egy vörös színű bíbor miseruhát ajándékozott a kegyhelynek, amely nem volt ugyan bearanyozva, de a hátán lévő kereszt teljes egészében arannyal volt átszőve.¹²⁸

Az adományozók között szerepel Ráskai Balázs is, aki Mátyás király budai várnagya volt, majd a király halála után Corvin János híve. A csontmezei csata után ő közvetítette a békét Corvin János és II. Ulászló között. Később főkamrás és tárnokmester lett. Ő nem miseruhát ajándékozott a kegyhelynek, hanem az apát díszöltözetéhez tartozó két ezüst mellkeresztet, ezüst láncokkal.¹²⁹

Enyingi Török Imre valkói főispán és nándorfehérvári bán egy vörös színnel kevert fekete színű bíbor miseruhát hozott ajándékba, amely nem volt ugyan bearanyozva, de egy kereszt volt ráhímezve tiszta aranyból.¹³⁰

Végül Perényi Imre nádort kell megemlítenünk, aki 1504 és 1519 között töltötte be ezt a tisztséget. Ő egy damaszt miseruhát hozott ajándékba, amely teljes egészében arannyal volt átszőve.¹³¹

Ezek az adatok csak az arisztokrácia látványos zarándoklataiba enged némi bepillantást. Az egyszerű nép nem tudott ilyen értékes ajándékokat adni. Ők legtöbbször fogadalmi tárgyakat hagytak a kegyhelyen.¹³² A Remete Szent Pál budaszentlőrinci kegyhelyén készült mirákulumos könyv adatai segítségével rekonstruálhatjuk a középkori zarándoklat rituáléját is. Eszerint a zarándokok a búcsú feltételeinek teljesítése mellett mindig felkeresték a kegykapolnát,¹³³ ahol a Szent Vér ereklyét őrizték. Sokan térden állva hangos imádsággal adtak hálát,¹³⁴ mások arcra borulva.¹³⁵ Volt, aki térden járta körül a kegyoltárt.¹³⁶ Szokás volt a kegyoltárnál ajándékot elhelyezni, lehetett ez gyertya is. A középkorban fogadalmi ajándékként gyakran vittek a kegyhelyekre háromágú égő gyertyát.¹³⁷ Sokan misét mondtak saját szándékukra,¹³⁸ vagy kéréseiket papírlapra írták, s elhelyezték az ereklye közelében,¹³⁹ sokszor a templom falán. Ugyancsak szokás volt a gyógyulás jeleit a templomban hagyni, a falra akasztani.¹⁴⁰

¹²⁵ ETE 278; KNAUZ 1890, 49; SÜMEGI 1993, 96–97.

¹²⁶ ETE 278; KNAUZ 1890, 49; SÜMEGI 1993, 96–97.

¹²⁷ DRASKÓCZY 2000, 139.

¹²⁸ ETE 278; SÜMEGI 1993, 96.

¹²⁹ Az apát díszöltözetéhez a miseruhán kívül hozzátartozott a mellkereszt, a pásztorbot és az apáti süveg is. Egy ilyen apáti mellkereszt láncokkal lehetett Ráskai Balázs ajándéka. SÜMEGI 1993, 97.

¹³⁰ ETE 278; KNAUZ 1890, 49; SÜMEGI 1993, 96–97.

¹³¹ ETE 278; KNAUZ 1890, 49; SÜMEGI 1993, 96–97.

¹³² Legendák és csodák 2001, 385.

¹³³ Legendák és csodák 2001, 380, 397.

¹³⁴ Legendák és csodák 2001, 380, 397.

¹³⁵ Legendák és csodák 2001, 389.

¹³⁶ Legendák és csodák 2001, 397.

¹³⁷ Legendák és csodák 2001, 384.

¹³⁸ Legendák és csodák 2001, 399.

¹³⁹ Legendák és csodák 2001, 399.

¹⁴⁰ Legendák és csodák 2001, 381, 385.

A MONOSTOR ÁTÉPÍTÉSE

Korábbi tanulmányunkban tisztáztuk,¹⁴¹ hogy a Klastrom-hegyen egy közepes nagyságú, háromhajós bazilika állhatott a 11–15. században, amely északi és a nyugati oldalával csatlakozott a kolostorhoz. Ez a bazilika nyilván nem volt alkalmas nagy tömegek befogadására, a Szent Vér ereklye nyilvános tiszteletére, ezért a román stílusú templomot részben elbontották és egy teljesen új, a koldulórendi építészeti szabályoknak megfelelő teremtemplomot építettek. Ekkor hosszabbíthatták meg az északi kolostorszárnyat keleti irányban és épült a nyugati szárny déli részén a középfolyosós épületrész.¹⁴² A monostor átépítésére a fennmaradt kőanyag vizsgálata alapján a 15. század második felében kerülhetett sor. Eszerint az új kegytemplom egyhajós, poligonális szentélyű, nagyon hosszú teremtemplom volt. A szentély és a templom hajója azonos szélességű lehetett. Ezt állapította meg Csalog József 1937-ben végzett ásatása¹⁴³ és ezt támasztja alá a Simrák László tanító által 1899-ben kikaróztott templomalaprajz is.¹⁴⁴ Ő minden bizonnyal még láthatta a templom romokban lévő alapfalait. A templom pilléreit Csalog József mérte fel, amelyek a déli oldalon fellelhetők voltak, az északi oldalon azonban nem találta ezek nyomát. Ennek magyarázata az lehet, hogy a templom északi fala és a kolostor között helyezkedett el a kegykápolna, hasonló módon, mint Budaszentlőrincen, Remete Szent Pál kultuszhelyén. A pillérek távolsága arra utal, hogy a templomnak legutoljára késő gótikus hálóboltozata volt.¹⁴⁵ A boltozati töredékek arra utalnak, hogy a 15. századi festést követte egy újabb átfestés, amely már a 16. század elején történhetett.¹⁴⁶ A templom méretei a következők: belső szélesség: 9,2 méter, hosszúság: 54 méter, pillértávolság: 3 méter, falszélesség: 110 centiméter.

A templom a kolostorral egyrészt a kegykápolnán keresztül volt összekapcsolva. A kolostor kerengőfolyosójáról lehetett megközelíteni a templom nyugati főkapuját és minden bizonnyal az északkeleti oldalán állhatott a torony,¹⁴⁷ s ezen a ponton is összeköttetésben volt a kolostorral. Erre utal az a tény, hogy ezen a helyen nem találtak az 1937. évi ásatás alkalmával támpillért.¹⁴⁸ Déli főbejárata, a népbejáró a templom középtáján lehetett. E bejárat előtt volt talán az előcsarnokban egy Árpád-kori falazott sír, amelyben három előkelő embert temettek el. A templom déli oldalán és a monostortól nyugatra is temető volt, amely egy zarándoktemplomnál teljesen természetes.

A bátai apátság temploma a magyar koldulórendi építészettel mutat párhuzamot.¹⁴⁹ A bátaival majdnem teljesen megegyező méretű a pozsonyi klarisszák temploma. Hasonló alaprajzú, csak kisebb méretű Újlakon Kapisztrán Szent János kegyhelye, hosszúságra pedig Szeged-Alsóváros ferences templomával mutat hasonlóságot.¹⁵⁰

A kolostor is nagyon érdekes alaprajzi elrendezésű, amelynek oka a terepviszonyokban keresendő. A kelet–nyugati irányú keskeny teraszon csak így lehetett gazdaságosan kihasználni a helyet. A terasznak a mély völgy fölött emelkedő peremén állott a kolostor északi szárnya, amelynek egy része még az Árpád-korban épült ki. Ez felméréseink alapján 87 méter hosszú lehetett. Egy sor északnak néző cellasorból és az előttük déli oldalon végigfutó folyosóból állott, s minden bizonnyal emeletes volt. A nyugati szárny 45 méter széles volt, s itt volt a kolostor főbejárata, amelyet 1899-ben Simrák László talált meg. Az ő felmérése alapján 4 méter széles volt. A főkapun keresztül egy előcsarnokba jutunk, majd onnan a kerengőbe. A kerengő északi irányban az északi szárny folyo-

¹⁴¹ SÜMEGI 2006, 141–170.

¹⁴² SÜMEGI 2006, 165.

¹⁴³ CSALOG 1940, 54.

¹⁴⁴ 1899. november 10-én és 11-én készített rajzok. TML Kammerer. Vegyes iratok. 13. doboz.

¹⁴⁵ DERCSÉNYI 1940, 62.

¹⁴⁶ 2019-ben a középkori templom helyén került elő egy festett homokkőtöredék, amelyen a festés nyomai nagyon szépen megmaradtak. Az eredeti festése téglavörös volt, majd átfestették vastag rétegben tojásfehér színre.

¹⁴⁷ 1529-ben történik említés róla. TML Kammerer. Vegyes iratok. 13. doboz.

¹⁴⁸ CSALOG 1940, 54.

¹⁴⁹ DERCSÉNYI 1940, 62.

¹⁵⁰ MAROSI 1994, 46, 52–53; NAGY 1994, 260.

sójára vezetett rá, míg déli irányban haladva elkanyarodhattunk keletre a templom főbejáratához, illetve déli irányban továbbhaladva az emeletre vezető lépcsőházig. Ennek lépcsőit in situ még látta Simrák László 1899-ben.

E lépcsőház alatt a folyosó minden bizonnyal tovább folytatódott déli irányban. Ha a folyosó vonalát a kerengőből meghosszabbítjuk, akkor az a déli szárny középvonalára esik. Sajnos ezt a részt Simrák nem kutatta meg részletesebben 1899-ben, mert itt a falakat már kiszedett állapotban találta meg. Ezek a falak áldozatul estek az itt kialakított mészegető kemencének és anyagukat már korábban kiégették. E feltételezés viszont azt mutatja, hogy itt egy középfolvosos megoldású déli szárny lehetett, amely viszont egyértelműen az obszerváns ferences építészeti sajátossága.¹⁵¹

Az alaprajzból megállapítható, hogy az egész épület egy hosszú folyosórendszerre épült rá, s egy belső udvart zár közre, a kerengőudvart, amely a terepviszonyokhoz igazodva elég kicsi volt, 10×12 méter. Ezt ugyanúgy, mint a kolostor folyosóját és a templomot, temető céljára is használták. Oldalbejáratok vezettek az épületbe délről és keletről.

Mi magyarázza ezt az érdekes alaprajzi megoldást? Úgy gondoljuk, két tényező. Az egyik a terep adta lehetőségek. Ez magyarázza az épületegyüttes elhelyezkedését. A kerengő ezért került a nyugati kapuzat elé. Ezért ilyen hosszú az északi szárny. A másik tényező a kolostor funkciója, Bata híres zarándokhely volt. A kolostor minden bizonnyal nemcsak a szerzetesek igényeit szolgálta, hanem az itt megforduló zarándokokét is. Így az épületnek nagy tömegek befogadására és elszállásolására is alkalmasnak kellett lennie. Az épületegyüttes átjárható volt, hosszú folyosók kötötték össze az épület különböző részeit.

A SZENT VÉR TISZTELETE

Az 1510-es években Pécsváradi Gábor ferences szerzetes hosszabb időt töltött a Szentföldön, s élményeiről kis könyvecskét is összeállított. Megrendülve élte át azt a pillanatot, amikor a Szent Sír bazilikában, Jézus keresztre feszítésének helyét először meglátta, s ott imádkozhatott.

„A Kálvária hegyén nagy tiszteletet érdemel az a hely, vagy üreg, amelyben a kereszt állott, mikor Üdvözítőnk a mi üdvösségünkért és a világ váltságára rajta függött. Ez az üreg, miként az hívő lélekkel szemlélhető, tele van Krisztus drágalátos vérével, amely isteni tagjaiból a kereszten lecsurgott... Magam áhítatosságból többször is beledugtam a fejemet. Ó, én Istenem! Bárcsak akkor lehettem volna ott, amikor a kereszten függöttél, és fejemet ugyanott ez elé az árok elé fektethettem volna, és drágalátos véreddel megöntözhettem volna.”¹⁵²

A bái kegyhely középkorvégi közkedveltségéhez hozzájárulhatott a népi vallásosságban is erőteljesen megjelenő, Szent Vér és az Eucharisztia iránti mély tisztelet. Ez nemcsak a középkorvégi ikonográfiában lelhető fel, hanem a Krisztus Teste társulatok közkedveltségében,¹⁵³ s a középkori imádságokban is.¹⁵⁴ E tanulmányban arra nem vállalkozhatunk, hogy ezt teljes mélységében bemutassuk, csupán néhány markáns jelenségre szeretnénk felhívni a figyelmet. A középkor szenvedés misztikája¹⁵⁵ erősen hatott a népi vallásosságra, mely nyomon követhető a prédikációs irodalomban is. A 16. század elejének legjelentősebb hitszónoka, Temesvári Pelbárt ferences szerzetes prédikációkban használt példázatai erre a legjobb bizonyíték.

Ezekben Krisztus szenvedése, megváltói vére, valamint eucharisztikus vére is megjelenik, mint

¹⁵¹ MAROSI 1994, 53; NAGY 1994, 260.

¹⁵² PÉCSVÁRADI 1983, 69.

¹⁵³ Elsőként a vallásos társulatokkal kapcsolatos ismereteket Pásztor Lajos foglalta össze a magyarság vallásos életéről írott könyvében. PÁSZTOR 2000, 22–49. Újabbban többen is feldolgozták egy-egy társulat történetét, mint például a vasvárit (ZÁGORHIDI-CZIGÁNY 1993, 37–39), a pozsonyit (MAJOROSSY 2004, 69–111), vagy legutóbb a besztercebányait (ERŐS 2020, 43–62).

¹⁵⁴ LÁZS 2016, 368–386; KORONDI 2018, 133–150.

¹⁵⁵ Különösen nagy hatással volt a kialakulására Szent Bonaventura. Lásd az Élet fája című művének *Jézus szenvedésének titkai* fejezetét. BONAVENTURA 1991, 89–98.

az Egyház tanításának alapeleme. A Szentírás és az egyházatyák tanítása is megerősíti ezt. Az evangéliumokban olvasunk Jézus vérrel verítékezéséről szenvedése előtt¹⁵⁶ és a kereszten megnyitott oldaláról, amelyből vér és víz folyt ki.¹⁵⁷ A megváltás teológiáját Pál apostol dolgozta ki, s ennek tartalma a páli levelekből jól kibontható. Krisztus vére által váltunk igazzá,¹⁵⁸ őt adta Isten oda véres engesztelő áldozatul.¹⁵⁹ Benne nyertük el a megváltást vére által,¹⁶⁰ s ő az, aki a kereszten vérével békességet szerzett.¹⁶¹ Krisztus saját vérével lép be a szentélybe, s örök megváltást szerzett,¹⁶² s vér által van meg a remény, hogy mi is beléphetünk ebbe a szentélybe.¹⁶³ Ez az a vér, amely minden bűnt lemos rólunk,¹⁶⁴ amely megtisztít a holt cselekedetektől,¹⁶⁵ s amellyel megszentelte Isten az embert.¹⁶⁶ Ez az áldozat ismétlődik meg az Eucharisziában, amelyről Pál azt mondja, hogy ez az áldás kelyhe, Krisztus vérében való részesedés,¹⁶⁷ az Úr halálának és feltámadásának hirdetése, s aki méltatlanul veszi magához, az az Úr teste és vére ellen vét.¹⁶⁸

Temesvári Pelbárt ezt a bibliai tanítást igyekezett elmélyíteni.¹⁶⁹ Ezért ajánlja a bűnös embernek, hogy fusson az élő forráshoz, Krisztus kereszten kiontott véréhez, s teljesen merüljön el abban.¹⁷⁰ Másik történetben ez a vér erőt ad, megtisztít és segít a bűnbánat felindításában. Egy bűnös ember halálához közeledett, „amikor megjelent előtte a töviskoronázott Krisztus: vállán vitte a keresztyét, sebeiből ömlött a vér, és így szólt hozzá: Ime, mennyit szenvedtem érted. De te szerencsétlen, nem emlékeztél meg nagy jótéteményeimről. Vedd hát szégyenedre az én drága véretem! E szavakkal vett kezével az oldalából kiömlő vérből és az erőtlen arcába hintette.”¹⁷¹ Egy másik példázatban szintén Krisztus szenvedésének és vérének szemlélése, amikor Krisztus megmutatja a kezén és az oldalán lévő vérző sebeket, indítja el a bűnöst a megtérés útján. A Jelenések könyvének egyik képe az üdvözülteket úgy mutatja be, mint akik tisztára mosták lelküket a Bárány vérében. Ez a kép is megjelenik Temesvári Pelbártnál, aki egy lyoni klerikus látomásán keresztül mutatja be a mennyei Jeruzsálemet. Ebben Krisztus a következőket mondja: „Mindenki, aki segítséggel lemosta tunikáját, azaz az életét a könnyek folyójában, és megmosdott szenvedésem vérében, beléphet majd az égbe. Ez az az út, amely hazámba vezet. Mert az én kereszten megfeszített oldalamból vér és víz folyt a bűnösök megmosására.”¹⁷² Krisztus eucharisztikus vére, amely lelki táplálék, szintén megjelenik a példák között. Erős kísértésben szenvedő embernek megjelent Krisztus, s így szólt: „Márts árpakenyeret az oldalamon lévő sebbe, vérrel itasd át, és edd meg!” Úgy tűnt pedig, hogy friss vér folyik Krisztus oldalsebéből.¹⁷³ Ebben a történetben megjelenik az eucharisztikus csodák prototípusa is, amikor a Krisztus testévé változtatott kenyér vérezni kezd. Érdekességként jegyezzük meg, hogy a garamszentbenedeki Szent Vér ereklye vérrel átitatott textildarabját nagyhéten kivették az ereklyetartóból és az Úrkoporsóban fekvő Krisztus-szobor mélyen kivágott oldalsebében helyezték el.

¹⁵⁶ Biblia Lk 22,44.

¹⁵⁷ Biblia Jn 19,34.

¹⁵⁸ Biblia Róm 5,9.

¹⁵⁹ Biblia Róm 3,25.

¹⁶⁰ Biblia Ef 1,7.

¹⁶¹ Biblia Kol 1,20.

¹⁶² Biblia Zsid 9,12.

¹⁶³ Biblia Zsid 10,19.

¹⁶⁴ Biblia 1Pét 1,7.

¹⁶⁵ Biblia Zsid 9,14.

¹⁶⁶ Biblia Zsid 13,12.

¹⁶⁷ Biblia 1Kor 10,16.

¹⁶⁸ Biblia 1Kor 11, 25–26.

¹⁶⁹ Pelbárt jól ismerhette a ferences szenvedésmisztikát, amelynek legjelentősebb alakja Szent Bonaventura volt. Nagyhétre írt himnuszaiban többször jelenik meg a Szent Vérrel kapcsolatos tanítás. „Szívünk érje, hulló vére, melyben tisztára mosdatál...” A kín-szenvedés zsolozsmájából a Laudes himnusza. BONAVENTURA 1944, 124., „Krisztus-vére Sátán főre, poklot hozó”. A Vesperás himnuszából. BONAVENTURA 1944, 143.

¹⁷⁰ TEMESVÁRI 1982, 286.

¹⁷¹ TEMESVÁRI 1982, 293.

¹⁷² TEMESVÁRI 1982, 287.

¹⁷³ TEMESVÁRI 1982, 323.

A másik ilyen terület, ahol a Szent Vér tisztelet jól nyomon követhető, az imádságirodalom. A 15. század végén és a 16. század elején egyre több magyar nyelvű kódex keletkezett, amelyek tulajdonképpen lelki olvasmányok és imakönyvek voltak, s a magánáhitat célját szolgálták. Ezek tökéletes leképeződései az Egyház tanításának, illetve azoknak a hangsúlyoknak, amelyek a középkori vallási életet jellemezték. Ebben különösen fontos szerepet kapott Jézus megváltó szenvedésének, szent vérének és eucharisztikus vérének tisztelete.¹⁷⁴ Különösen kedvelt volt a középkorban a Szent Brigittának tulajdonított imádság, amelynek 15. imája Krisztus véréről szól.¹⁷⁵ Az ebben megjelenő kép, a szenvedés présében lévő Krisztus nem csak a teológusokat, a művészeket is ihlette és a középkorvégi ikonográfiára is nagy hatással volt.¹⁷⁶

A kódexeinkben fellelhető imádságok tehát hűen tükrözték vissza az Egyház tanítását a Szent Vér tisztelet terén. Jézus megváltói vére megtisztít és tisztára mos a bűntől.¹⁷⁷ Szinte minden imában megjelenik ez a tanítás. Krisztus véréhez szól az ima a bűnök bocsánataért,¹⁷⁸ van, hogy hitvallásformulát is tartalmaz az imádság, amelyben a hívő a szenvedő és feltámadt Krisztushoz fordul, kinek vére üdvösséget szerzett, s aki ezt nyújtja minden szentmisében.¹⁷⁹

Nagyon szépen fejezi ki ezt az a felajánló imádság, mely a Thewrewk-kódexben maradt fenn.

„Ó én édes uram Jézus Krisztus! Ki ez áldott szent testet és az drágalátos szent vért a dicsőséges szűz anya Máriának szeplőtelen méhében fogadád, és ezen te bizony véredet, te szentséges oldalad-ból az magas szent keresztfának oltárán mi üdvösségünkért kiöntéd. És ezen dicsőséges szent testben harmadnapon halottaiból feltámadál és mennyországba menél, és ugyanezen szent testben jövendő vagy ítélni eleveneket és holtakat. Kérlek én kegyességes királyom, Uram Jézus Krisztus, ezen te szentséges testednek és vérednek miatta, ki ez oltáron áldatik, szabadítsd meg én lelkemet és testemet minden fertelmességtől és tisztíts meg minden gonoszszágból, elmúltakból, jelenvalókból és jövendőkből. És oltalmazz meg minden látandó és láthatatlan ellenségtől ma életemben és halálomnak idején. Ámen.”

Más imában azt kéri a hívő, hogy Krisztus vérének érdemei szabadítsák meg a bűntől.¹⁸⁰ Tömören fejezi ki ezt az a röpima, amely több kódexben is fennmaradt, tehát nagyon közkedvelt lehetett, s amelynek elmondásával búcsút is lehetett nyerni.

„Kérlek Uram Jézus, veres véred hullásáért bocsásd meg minden bűnömöt. Miatyánk... Üdvözlégy...”¹⁸¹

Krisztus vére oltalom is: „a te áldott Szent Fiad adja az ő szent Vére hullásának érdemeiért, hogy legyen mi lelkünk oltalma”, sőt a szenvedésben segítség: „Jézus! Írjad én szívemnek táblájára a te szent sebedet, a te drágalátos véreddel.” Krisztus szenvedése tehát enyhíti az ember szenvedését.

„Ó jó Jézus, Ó kegyelmességes Jézus, Szűz Máriának szent fia, Jézus, teljes irgalmassággal és kegyelmességgel. Ó édes Jézus, a te nagy irgalmasságod szerint irgalmazz énnekem. Ó kegyelmességes Jézus, kérlek tégedet az te drágalátos szent vérödért, kit mi érettünk bűnösökért az magas keresztfa oltárán kiontál, hogy mossad le minden én álnokságomat és nézz reám téged alázatosan onszolóra és Jézus szent nevét kajáltóra. Ó jó Jézus, Ó édességes Jézus, Ó megbátorejtő nevű Jézus! Kicsoda az Jézus? Hanem csak Üdvözajtő!”¹⁸²

¹⁷⁴ Korondi Ágnes összegyűjtötte és rendszerezte a kódexeinkben fellelhető eucharisztikus imádságokat. KORONDI 2018, 133–150.

¹⁷⁵ Hét kódexben is megtalálható (Thewrewk-kódex, Gyöngyösi kódex, Winkler-kódex, Kriza-kódex, Pozsonyi kódex, Lázár-kódex, Czech-kódex), a középkorvégi ember legkedveltebb imádságai közé tartozott. Lásd erre vonatkozóan: BÁRDOS 1903, 3–102.

¹⁷⁶ A középkori teológiai irodalom képezi az alapját. Szent Bonaventura a *Tractatus de praeparatione ad Missam* című művében ezt írja: „A kenyér a szenvedésben kicsépel, megőrölt és megdagasztott, az isteni szeretet tüzetől a kereszt kemencéjében és oltárán kiszakított és megsült krisztusi Testet jelenti. A bor pedig azt a Vért, amelyet a kereszt présében a szőlőfürtből, vagyis Krisztus testéből a taposó zsidók sajtoltak ki.” BONAVENTURA 1944, 42.

¹⁷⁷ Kriza-kódex imádsága. Nyelvelméltár 1874, 369.

¹⁷⁸ Christusnak kennyarol. Thewrewk-kódex. Nyelvelméltár 1874, 289–290.

¹⁷⁹ Bonifác pápa imádsága. Thewrewk-kódex. Nyelvelméltár 1874, 324.

¹⁸⁰ Az ima előtt olvasható: aki halála előtt olvassa vagy olvastatja, az üdvözülni fog. Peer-kódex. Nyelvelméltár 1874, 85. Lásd még: Thewrewk-kódex. Nyelvelméltár 1874, 276.

¹⁸¹ Thewrewk-kódex. Nyelvelméltár 1874, 276; Peer-kódex. Nyelvelméltár 1874, 80.

¹⁸² Kriza-kódex. Nyelvelméltár 1874, 369.

Krisztus vére a testi és lelki bajokra is gyógyír. Ahogyan meggyógyította Longinus százados beteg szemét a szemébe freccsenő vér,¹⁸³ úgy gyógyít meg minden emberi betegséget is.

„Üdvözlegy Urunk Jézus Krisztusnak drágalátos és nemes szent vére, ki mi értünk nyavalyás bűnösökért a te szent szivedből és mind teljes testedből bőséggel származtatál. Kinek miatta én édes uram Jézus Krisztus, kérlek mossad el mind én gyarló bűneimet és ne hagyj elvesznem, kit ilyen drága szent vérrel megváltottál. Ó Jézus! Mind az te szent tagjaidra és kegyes kínszenvedésedre kérlek, adj az én nyomorúságomban segédelmet. Én bánatomba vigasztalást, minden testi és lelki kísértetím ellen erőt. És kérlek, adj továbbá minden elmúlt bűneimre bocsánatot, a jelenvalókra oltalmat, a jövődökre engedj őrizetet, ki élsz és országolsz Atyával és a Szentlélekkel örökkön örökké. Amen.”¹⁸⁴

Jézus „drágalátos és szentséges vére orvosság”,¹⁸⁵ szenvedése és vére erőforrás,¹⁸⁶ lelkünk oltalma.¹⁸⁷ Megment a döghaláltól, fekélyes haláltól, főfájdalomtól, a hirtelen haláltól, az örök kárhozattól, sőt még a nyíltól is, ezért fohászkodik a középkori ember, hogy „a drágalátos vérrel tarts engem a te őrizetemben”,¹⁸⁸ azaz védj a leselkedő veszély ellen.

Az imádságok között megjelenik még a Krisztus és a szentek érdemfölségéről szóló teológiai tanítás is. A 14. század elejétől ez szolgált a búcsúk teológiai hátterével, s találkozunk vele a pápai megnyilatkozások között is. VI. Kelemen pápa a már említett Unigenitus Dei Filius kezdetű jubileumi bullában ezt így rögzítette: Krisztus „a kereszt oltárán ártatlanul feláldozva nemcsak néhány csepp vért hullatott, ami (...) az egész emberi nem megváltására elég lett volna, hanem bőséges kiáradással ontotta úgy, hogy tetőtől talpig semmi épség benne nem maradt. Ezért, hogy hiábavalóvá, vagy fölöslegessé ne váljon az oly nagy vérvesztéssel járó szánalom, hatalmas kincstárat szerzett a küzdő Egyház számára.”¹⁸⁹

Pál bíró hitvallásában, amelyet betegágyán tett ez a tanítás érhető nyomon: „Szentséges Atyának és Finak, Szentléleknek, Szentháromságnak nevébe én Pál bíró Istennek irgalmasságából vallást teszek te előttetek szentséges angyalok: (...) holott tudom bizonyly és így hiszem, hogy az én áldott Üdvözítőm egy cseppenét vére, mely az magasságos szent kereszt fának ő oltárán kiontaték, mind az széles világ bűneinek bocsánatjára lennie, ha a szent Istenségének volt volna akarata.”¹⁹⁰

Rövid összefoglalásunkban megkíséreltük bemutatni, hogy a Szent Vér tisztelet mennyire meghatározó eleme volt a középkorvégi népi vallásosságnak. Így válhatott Báta a középkor végén szimbólummá, a török által veszélyeztetett nép mély hitének kifejezőjévé, ahol a királytól a jobbágyig mindenki oltalmat talált. Nem véletlenül maradt fenn Bátán évszázadokon keresztül a nép ajkán egy fohász, amibe az ember életének legfontosabb kéréseit sűrítette: „Bátai Szent Vér, Krisztus piros vére, az töröktől oltalmaz, szent hitünknek irgalmaz.”¹⁹¹

Záró gondolatként megemlítünk még egy ikonikus ábrázolást, amely a Szent Vér tiszteletet talán legjobban fejezi ki. A Vatikáni Könyvtárban őriznek egy misekönyvet, amelynek egyik lapján egy egész oldalas miniatúra található, Mátyás király térdelő alakjával. A király díszruhában a sírjából kilépő és vérző sebeit mutató Krisztus, a Vir dolorum előtt térdel. Krisztust szenvedésének eszközei, az arma Christi veszi körül, amelyek passiójára utalnak, amellyel a megváltást megszerezte az

¹⁸³ Winkler-kódex. Nyelvelméltár 1874, 159.

¹⁸⁴ Thewrewk-kódex. Nyelvelméltár 1874, 288–289.

¹⁸⁵ Thewrewk-kódex. Nyelvelméltár 1874, 326.

¹⁸⁶ Jézus tagjaihoz szóló üdvözlések, melyben a Jézus szenvedése és szent vére mint erőforrás jelenik meg. Peer-kódex. Nyelvelméltár 1874, 81–82.

¹⁸⁷ Vö. Czech-kódex egyik passióimádságával: „Az epének és az ecötnek ő kénjáért, kivel te szoméságotat itaták, én halálomnak idején étess engömet te szent testövedel, és itass te szent vérödvel, ki legyön én lelkömnek idvösségére.” KORONDI 2018, 138.

¹⁸⁸ Peer-kódex. Nyelvelméltár 1874, 88–90.

¹⁸⁹ DENZINGER – HÜNERMANN 2004, 313–314.

¹⁹⁰ Pál bíró lehetett a kódex egy részének másolója, így kerülhetett bele ez a hitvallásformula is. Gyöngyösi kódex. Nyelvelméltár 1874, 254–255.

¹⁹¹ Fájth Jenő kéziratos anyaga a bátai plébánia levéltárában. Számozatlan cédulák, vegyes anyag. A Pécsi Püspöki Levéltárban elhelyezve.

ember számára. Krisztus előtt még a király is csak annyit tud mondani, amely a mondatszalagon olvasható: „*Kegyes Jézus, irgalmazz nekem!*”¹⁹²

¹⁹² Róma, Bibliotheca Vaticana, Rossiana No. 1164. Missale, Fol. 126v. BALOGH 1940, 447, 504.

IRODALOMJEGYZÉK

- BALOGH 1940 BALOGH Jolán, *Mátyás király ikonográfiája*. Különlenyomat a Mátyás Király Emlékkönyvből. Budapest 1940, 437–550.
- BÁRDOS 1903 BÁRDOS Gy. József, *Szent Brigitta tizenöt imádsága codexekben*. Budapest 1903.
- BÉKEFI 1894 BÉKEFI Remig, *A czikádori apátság története*. Pécs 1894.
- BENDA 2016 BENDA Judit, *Marhakereskedelem és mészárszékek a középkori Pesten és Budán*. Tanulmányok Budapest múltjából 41 (2016) 7–40.
- Biblia *Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Budapest 1979.
- BONAVENTURA 1944 Szent BONAVENTURA, *Életem Krisztus. Kisebb művek*. Ford. Dám Ince. Budapest 1944.
- BONAVENTURA 1991 *Szent Bonaventura misztikus művei*. Szerk. Ákos Géza – Csánád Béla. Budapest 1991.
- BONFINI 1995 BONFINI, Antonio, *A magyar történelem tizedei*. Ford. Kulcsár Péter. Budapest 1995.
- BORSA 1962 BORSA Gedeon, *A török ellen Magyarországon hirdetett 1500. évi búcsú és az azzal kapcsolatos nyomtatványok*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1960 [1962] 240–279.
- C. TÓTH 2009 C. TÓTH Norbert, *Az 1501. évi tolnai országgyűlés. Adatok a királyi adminisztráció működéséhez*. Századok 143 (2009) 1455–1481.
- CZAICH 1899 CZAICH Á. Gilbert, *Regesták a római Dataria-levéltárnak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus idejéből. Második és befejező közlemény*. Történelmi Tár 1899, 235–272.
- CZAICH 1904 CZAICH Á. Gilbert, *Regesták VI. Sándor pápa korából. Első közlemény*. Történelmi Tár Új folyam V. kötet (1904) 161–181.
- CSALOG 1940 CSALOG József, *Tolna Vármegye Múzeumának bátai ásatása*. In: Kónyi Mária – Holub József – Csalog József – Dercsényi Dezső: *A bátai apátság és Krisztus-vére ereklyéje*. Szekszárd 1940, 49–59. (Tolna vármegye múltjából 5.)
- CSÁNKI 1897 CSÁNKI Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III*. Budapest 1897.
- DENZINGER – HÜNERMANN 2004 DENZINGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter, *Hitvallások és az Egyház tanítóhivatali megnyilatkozásai*. Összeáll. Romhányi Beatrix – Sarbak Gábor. Szerk. Burger Ferenc. Budapest 2004.
- DERCSÉNYI 1940 DERCSÉNYI Dezső, *A bátai apátsági templom*. In: Kónyi Mária – Holub József – Csalog József – Dercsényi Dezső: *A bátai apátság és Krisztus-vére ereklyéje*. Szekszárd 1940, 60–65. (Tolna vármegye múltjából 5.)
- DRASKÓCZY 2000 DRASKÓCZY István, *A tizenötödik század története*. Budapest 2000. (Magyar Századok)

- DRESKA 2014 DRESKA Gábor, *Jegyzetkönyv, mintakönyv, tankönyv. A Magyi-formulárium*. In: Arcana Tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Budapest–Debrecen 2014, 43–51.
- ERŐS 2020 ERŐS Katalin Renáta, *A besztercebányai Krisztus Teste társulat a középkorban*. In: „Leborulva áldlak”. Az Oltáriszentség és az úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában. Szerk. Barna Gábor. Budapest 2000, 43–62. (A Szent István Tudományos Akadémia Kiadványai I. Értekezések 1.)
- ETE *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I–V*. Szerk. Bunyitai Vince – Rapaics Rajmund – Karácsonyi János. Budapest 1902–1912.
- FEDELES 2005 FEDELES Tamás, *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele késő középkorban (1354–1526)*. Pécs 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.)
- FEDELES 2012 FEDELES Tamás, *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)*. Szeged 2012. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27.)
- FRAKNÓI 1896 FRAKNÓI Vilmos, *A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526)*. Budapest 1896. (A magyar nemzet története IV.)
- FRAKNÓI 1902 FRAKNÓI Vilmos, *Magyarország egyházi és politikai összekötetései a római Szentszékkel*. Budapest 1902.
- HERVAY 1984 HERVAY Ferenc Levente, *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria*. Róma 1984.
- HOLUB 1940 HOLUB József, *A bátai apátság Krisztus-vére ereklyéjének ábrázolásos emléke*. In: Kónyi Mária – Holub József – Csalog József – Dercsényi Dezső: A bátai apátság és Krisztus-vére ereklyéje. Szekszárd 1940, 38–48. (Tolna vármegye multjából 5.)
- HOROGSZEGI – RÁBAI 2005 *Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásaiból*. Ford. Horogszegi Zoltán – Rábai Krisztina. Szeged 2005. (Documenta Historica 67. Az SzTE BTK Történész Diákkör kiadványa)
- HORVÁTH 2010 HORVÁTH Richárd, *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. Budapest 2010.
- IVÁNYI 1904 IVÁNYI Béla, *Egy 1526 előtti ismeretlen kéziratot formálás könyv. Első közlemény*. Történelmi Tár Új folyam V. kötet (1904) 481–538.
- KARÁCSONYI 1924 KARÁCSONYI János, *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I–II*. Budapest 1924.
- KNAUZ 1890 KNAUZ Nándor, *A Garam-melletti szent-benedeki apátság története I*. Budapest 1890.
- KOLLER 1796 KOLLER, Josephus, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum IV. Posonii* 1796.
- KÓNYI 1940 KÓNYI Mária, *A bátai apátság és csodálatos Szent Vér ereklyéje*. In: Kónyi Mária – Holub József – Csalog József – Dercsényi Dezső: A bátai apátság és Krisztus-vére ereklyéje. Szekszárd 1940, 60–65. (Tolna vármegye multjából 5.)

- KORONDI 2018 KORONDI Ágnes, *Eucharisztikus imádságok a késő középkori magyar nyelvű imakönyvekben*. In: Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon. Szerk. Szelestei N. László. Budapest 2018, 133–150. (Lelkiségtörténeti tanulmányok 21.)
- KUBINYI 1996 KUBINYI András, *Mátyás király és a monasztikus rendek*. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 1996, 538–544.
- KUBINYI 1999 KUBINYI András, *A budavári Szent Zsigmond káptalan a késő középkorban*. Budapest Régiségei 33 (1999) 19–23.
- KUBINYI 2000 KUBINYI András, *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és a Alföld szélén*. Szeged 2000. (Dél-alföldi évszázadok 14.)
- LÁZS 2016 LÁZS Sándor, *Apácaműveltség Magyarországon a XV–XVI. század fordulóján. Az anyanyelvű irodalom kezdetei*. Budapest 2016.
- Legendák és csodák 2001 *Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból II.* Szerk. Klaniczay Gábor – Madas Edit. Budapest 2001. (Millenniumi magyar történelem. Források)
- MAJOROSSY 2004 MAJOROSSY Judit, *A Krisztus Teste Konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében*. Történelmi Szemle 46 (2004) 1–2. sz. 69–111.
- MAROSI 1994 MAROSI Ernő, *A koldulórendi építészet Magyarországon*. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Tanulmányok. Szerk. Haris Andrea. Budapest 1994, 39–62. (Művészettörténet–Műemlékvédelem VII.)
- NAGY 1994 NAGY Emese, *Az ozorai obszerváns ferences kolostor*. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Tanulmányok. Szerk. Haris Andrea. Budapest 1994, 257–267. (Művészettörténet–műemlékvédelem VII.)
- NEUMANN 2010 NEUMANN Tibor, *Békekötés Pozsonyban – Országgyűlés Budán. A Jagello–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492) I. Sz. 144* (2010) 335–372.
- Nyelvemléktár 1874 *Régi magyar codexek: Weszprémi c. – Peer c. – Winkler c. – Sándor c. – Gyöngyösi c. – Thewrewk c. – Kriza c. – Bod codex*. Szerk. Budenz József – Szarvas Gábor – Szilárdy Áron. Budapest 1874. (Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok II.)
- PÁSZTOR 2000 PÁSZTOR Lajos, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. Budapest 2000.
- PÉCSVÁRADI 1983 PÉCSVÁRADI Gábor, *Jeruzsálemi utazás*. Budapest 1983. (Magyar Ritkaságok)
- PÉTERFFY 1741–1742 PÉTERFFY, Carolus, *Sacra concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata... I–II*. Viennae–Posonii 1741–1742.
- PROHÁSZKA 1900 PROHÁSZKA Ottokár, *A Szentév (1900)*. In: Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái XII. Ünnepnepok. Emlékezések. Szerk. Schütz Antal. Budapest 1927, 1–13.

- RANSANUS 1985 RANSANUS, Petrus, *A magyarok történetének rövid foglalata*. Közreadja Blazovich László – Sz. Galántai Erzsébet. Budapest 1985. (Bibliotheca Historica)
- RÁTH 1861 RÁTH Károly, *Magyar királyok hadjáratai, utazásai, tartózkodási helyei*. Győr 1861.
- SELECKÁ MÁRZA 1997 SELECKÁ MÁRZA, Eva, *A középkori lőcsei könyvtár*. Szeged 1997. (Olvasmánytörténeti dolgozatok VII.)
- SÖRÖS 1912 SÖRÖS Pongrácz, *Az elenyészett bencés apátságok*. Budapest 1912. (A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története XII/B.)
- SÖRÖS – REZNER 1905 SÖRÖS Pongrácz – REZNER Tibold, *A pannonhalmi főapátság története*. Budapest 1905. (A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története III.)
- SÜMEGI 1993 SÜMEGI József, *Báta a középkori és törökkori forrásokban*. In: Báta évszázadai. Emlékkönyv a bátai apátság alapításának 900 éves évfordulójára. Szerk. V. Kápolnás Mária. Báta 1993, 13–126.
- SÜMEGI 1997 SÜMEGI József, *Bátaszék és környéke a középkorban*. In: Bátaszék története kezdetektől 1539-ig. Szerk. Dobos Gyula. Bátaszék 1997, 76–428. (Bátaszék monográfiája I.)
- SÜMEGI 1998 SÜMEGI József, *Adatok a penitencia és a búcsúk történetéhez a középkori Magyarországon*. In: Hermann Egyed emlékkönyv. Szerk. Sümegi József – Zombori István. Budapest 1998, 101–153. (METEM Könyvek 20.)
- SÜMEGI 2006 SÜMEGI József, *A bátai apátság kutatástörténete és alaprajzának rekonstrukciós kísérlete*. A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXVIII (2006) 141–170.
- SZAKÁLY 1968 SZAKÁLY Ferenc, *A szekszárdi konvent hiteleshelyi és oklevéladó tevékenysége 1526-ig*. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből I (1968) 9–60.
- SZAKÁLY 2005 SZAKÁLY Ferenc, *A Dél-Dunántúl külkereskedelmi útvonalai a XVI. század derekán*. In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk. Hauser Gábor. Budapest 2005, 55–110.
- SZENTIVÁNYI 1958 *Catalogus Concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthányanae*. Exaratus per Robertum Szentiványi. Szeged 1958.
- SZILÁDY 1880 SZILÁDY Áron, *Temesvári Pelbárt élete és munkái*. Budapest 1880.
- TEMESVÁRI 1982 *Temesvári Pelbárt válogatott írásai*. Válogatta, a kísérő tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította V. Kovács Sándor. Budapest 1982.
- THURÓCZY 1978 THURÓCZY János, *A magyarok krónikája*. Ford. Horváth János. [Budapest] 1978. (Bibliotheca Historica)
- UDVARDY 1991 UDVARDY József, *A kalocsai érsekek életrajza*. Köln 1991. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XI.)
- V. KOVÁCS 1982 V. KOVÁCS Sándor, *Temesvári Pelbárt egy korszakváltás sodrában*. In: Temesvári Pelbárt válogatott írásai. Válogatta, a kísérő tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította V. Kovács Sándor. Budapest 1982, 411–442.

ZÁGORHIDI-CZIGÁNY 1993 ZÁGORHIDI-CZIGÁNY Balázs, *Krisztus-Teste társulat a középkori Vasváron. Adalékok a város középkori vallási életéhez.* Vasi Honismereti Közlemények 1993/2, 37–39.

Zichy *A Zichy és vászonkeői Zichy-család idősebb ágának okmánytára I–XII.* Szerk. Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Kammerer Ernő – Lukcsics Pál. Budapest 1871–1931.

RÖVIDÍTÉSEK

DF, DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképtár, Diplomatikai Levéltár

TML Kammerer Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára XIV/6. Kammerer Ernő hagyatéka

Die Abtei in Bába am Ende des 15. Jahrhunderts

In unserer Studie haben wir versucht, die Geschichte der Benediktinerabtei vom Ende des 15. Jahrhunderts aufzureißen. Wir haben ein ereignisreiches Kapitel erörtert, welches beinahe drei Jahrzehnte umfaßt. Dieses Zeitalter stellt die Blühezeit einer landesweit bekannten Gnadenstätte dar, welche von Herrschern und Königen, von der ungarischen Aristokratie und verschiedenen Völkerguppen aufgesucht war. Diese Ortschaft besaß einen hochbeudetenden Flußübergang an der Donau, welcher eine wichtige Station des nach Westeuropa richtenden Handels war und dessen so bedeutende und auch in Europa weitbekannte Messen hatte, deren Andenken sogar in den Anekdoten aufbewahrt worden sind. In unserem Zeitalter sind alle drei Geschichtswerke entstanden, welche von Janos Thuróczi, Petrus Ransanus und Antonio Bonfini erwähnt werden.

Im Religionsleben des Ungarntums ist diese Ortschaft auch von erhobener Bedeutung, weil in der Wallfahrtskirche alle in diesem Ära angekündigten Jubiläums- und Kreuzkirchablässe zu erhalten waren. Die Reliquie des Heiligen Blutes war landesweit bekannt und in fast jeder Landesbeschreibung und Erinnerungsschriften während der Jahrhunderte erwähnt wurden.

Bába spielte weiterhin auch in den Landesangelegenheiten eine wichtige Rolle. Der Abt in Bába, als der Abt der vielleicht bedeutendsten benediktischen Gnadenstätte, war der Vorkämpfer bei der Erneuerung und Reformierung des Benediktinerordens. Abt Lenard trug es auch in seinem Titel, er war der Reformator und Visitor des ungarischen Benediktinerordens. Auch in diesem Zeitalter setzten sich die königlichen Wallfahrten fort, welche von großer Bedeutung und Wichtigkeit in dieser Region waren. König Matthias machte in der Mitte der 1470-er Jahren auch mehrmals einen Besuch in Bába. Gleich nach seiner Krönung besuchte König Wladislaw (Ulaszló) den Gnadenort zwecks Danksagung seines Gesundwerdens und kam auch später während seiner Reisen zu der Reliquie des Heiligen Blutes nach Bába zurück. Hier lagerte sich die Königsarmee ab, dann passierte die Donau, wobei auch die Feldherren die Gnadenkirche besuchten, um die Ablässe an der Gnadenstätte erhalten zu können. Zu dieser Zeit endete sich die Umbauarbeit der Gnadenkirche, wonach statt der romanischen Kirche eine andere Raumkirche für größere Bevölkerungsmenge den Bauregeln des Bettelordens entsprechend gebaut wurde. Die Abtei lebte also ihre Blütezeit und war damals ein bedeutender und wichtiger Ort des ungarischen Religionlebens.

